

**POLICIJSKA AKADEMIJA
VIŠJA POLICIJSKA ŠOLA**

Robert Petrović

**STRESNI ODZIV PRIPADNIKOV
SLOVENSKE VOJSKE IN POLICIJE NA
UPORABO STRELNEGA OROŽJA**

Diplomsko delo

Celje, avgust 2011

**POLICIJSKA AKADEMIJA
VIŠJA POLICIJSKA ŠOLA**

**STRESNI ODZIV PRIPADNIKOV
SLOVENSKE VOJSKE IN POLICIJE NA
UPORABO STRELNEGA OROŽJA**

Diplomsko delo

Mentor: Elizabeta Vovko Bergant

Celje, avgust 2011

ZAHVALA

Zahvaljujem se svoji družini, ki mi je med študijem nudila popolno moralno podporo. Posebna zahvala je namenjena moji hčerki Ani in partnerki Karin, ki sta mi s svojo podporo omogočili, da uresničim svoj cilj.

Zahvaljujem se mentorici Elizabeti Vovko Bergant za pomoč in vodenje pri pripravi diplomskega dela.

Hvala tudi vsem ostalim, ki ste pripomogli k uspešnemu zaključku mojega študija.

STRESNI ODZIV PRIPADNIKOV SLOVENSKE VOJSKE IN POLICIJE NA UPORABO STRELNEGA OROŽJA

Ključne besede: strelno orožje, psihosocialna pomoč.

Povzetek

V diplomskem delu obravnavam stresni odziv pripadnikov Slovenske vojske in policije na uporabo strelnega orožja. Gre za najhujšo obliko ogrožanja človeškega življenja in hkrati tudi najhujše prisilno sredstvo, ki ga lahko policisti uporabijo pri svojem delu. V veliki večini primerov se mora tako vojak kot tudi policist sam odločiti, ali bo uporabil strelno orožje ali ne, in s tem lahko v skrajnem slučaju drugi osebi odvzame tudi življenje.

Proučevanje različnih odzivov na stresne situacije, ki nastanejo pri uporabi strelnega orožja, kot tudi nudenje psihosocialne pomoči po sami uporabi le-tega je rdeča nit diplomskega dela. V diplomskem delu sem med drugim poskušal prikazati, kako sta na takšne situacije pripravljene Slovenska vojska in policija, predvsem službe, ki nudijo pomoč. V diplomskem delu je predstavljena zgodovina bojnega stresa, kako so se s posledicami takšnih reakcij strokovnjaki soočali med 1. in 2. svetovno vojno ter med vietnamsko vojno in kaj o tem problemu strokovnjaki menijo sedaj. V diplomskem delu sem opisal tudi reakcije vojakov in policistov do svojih sodelavcev, ki so imeli težave zaradi uporabe strelnega orožja. Izvedel sem tudi primerjavo pogojev uporabe strelnega orožja med Slovensko vojsko in policijo.

VSEBINA

1	UVOD	1
2	METODOLOŠKI PRISTOP	3
3	OPREDELITEV STRESA	4
3.1	OSNOVNI POJMI STRESA	5
3.2	STRESORJI	6
3.2.1	Stresna reakcija	7
3.2.2	Proces stresne reakcije	9
3.2.3	Akutna stresna motnja.....	12
3.2.4	Posttravmatski stresni sindrom.....	13
4	ZGODOVINA BOJNEGA STRESA	15
4.1	BOJNI STRES NA SPLOŠNO	15
4.2	ZAČETKI RAZISKOVANJA BOJNEGA STRESA	19
4.3	PRVA SVETOVNA VOJNA.....	20
4.4	DRUGA SVETOVNA VOJNA	21
4.5	VIETNAMSKA VOJNA	22
4.6	ZALIVSKA VOJNA.....	24
4.7	BOJNI STRES ENOT V IRAKU IN AFGANISTANU.....	24
5	UPORABA STRELNEGA OROŽJA	26
5.1	STRELNO OROŽJE	26
5.2	POGOJI ZA UPORABO STRELNEGA OROŽJA PRIPADNIKOV SLOVENSKE VOJSKE.....	27
5.3	POGOJI ZA UPORABO STRELNEGA OROŽJA PRIPADNIKOV SLOVENSKE POLICIJE	29

6	PSIHOSOCIALNA POMOČ PO UPORABI STRELNEGA OROŽJA	34
6.1	PSIHOSOCIALNA POMOČ V SLOVENSKI VOJSKI.....	34
6.1.1	Krizna intervencijska skupina.....	36
6.2	PSIHOSOCIALNA POMOČ V SLOVENSKI POLICIJI	36
7	RAZPRAVA	43
8	SKLEP	51
9	VIRI IN LITERATURA.....	54

1 UVOD

Po mnenju mnogih strokovnjakov, domačih in tujih, se operativno delo vojakov in policistov uvršča med najbolj stresna in psihično obremenjujoča dela v današnji sodobni družbi. Še posebej se tu izpostavlja uporaba strelnega orožja pri opravljanju operativnih nalog.

Vojaki se z uporabo strelnega orožja srečujejo pri vsakodnevnem usposabljanju, kjer se poskušajo čim bolj vživeti v realne situacije, ki bi jih lahko doživeli pri bojnih nalogah. Seveda se vseh situacij nikoli ne da predvideti, predvsem pa se ne da predvideti, kako se bo vojak odzval v primeru, ko bo moral odpreti ogenj na nasprotnika oziroma če bo nasprotnik streljal nanj. Tem situacijam se v zadnjem obdobju posveča vedno več pozornosti, posebej sedaj, ko so slovenski vojaki vedno bolj izpostavljeni na mednarodnih operacijah, in sicer predvsem v Afganistanu, Kosovu, Libiji, Siriji in še kje. Delo vojakov doma je veliko manj stresno, saj ni nevarnosti, da bi prišlo do spopada, in orožje se uporablja samo na streliščih in vadiščih. Vse vrste usposabljanja potekajo tudi z vadbenim strelivom ali na simulacijskih sistemih, ki so daleč od realne situacije, kjer bi se uporabljalo ostro strelivo.

Za razliko od vojakov se policisti pri opravljanju vsakdanjih nalog lahko srečajo z uporabo strelnega orožja, zato je njihovo delo še toliko bolj stresno, saj nikoli ne vedo, kaj jih čaka. Že pri čisto rutinski kontroli voznikov ali legitimiranju oseb se lahko znajdejo v situaciji, ki zahteva uporabo strelnega orožja. V takšni situaciji se mora policist v izredno kratkem času odločiti, ali naj uporabi strelno orožje ali ne, hkrati mora tudi preceniti, če mu okoliščine dovoljujejo uporabo strelnega orožja. V vsakem primeru je v zelo težki situaciji, saj se mora odločiti med svojim življenjem

in življenjem druge osebe. Na takšne situacije, predvsem pa na odziv po uporabi strelnega orožja, se je izredno težko pripraviti ter nato stres tudi obvladati.

V diplomskem delu sem predstavil tudi nekaj osnovnih spoznanj in dejstev o stresu. Stres v veliko različnih primerih pripelje do situacij, ki jih vojaki in policisti niso sposobni premagati, lahko pa jih z ustrezno pomočjo ublažijo. Področje obvladovanja stresa po uporabi strelnega orožja pri Slovenski vojski in policiji, je področje, na katerem bi vodstvo Slovenske vojske (v nadaljevanju SV) in policije s pomočjo psihologov lahko naredilo velik korak naprej. Predvsem je izrednega pomena prva psihološka pomoč neposredno po dogodku, saj je le-ta izrednega pomena za preprečevanje oziroma zmanjševanje posledic poznejših stresnih odzivov.

Tako v SV kot policiji se je uvedla psihosocialna pomoč zaposlenim, s pomočjo katere se poskuša zmanjšati vpliv kritičnih situacij in drugih stresorjev na vojake in policiste, pospešiti proces okrevanja ter okrepiti strategije obvladovanja stresa. Smiselno bi bilo zaposlene v SV kot policiji napotiti na usposabljanja s tega področja, izvajati programe obravnave stresa zaradi kritičnih dogodkov, ponuditi možnost psihološkega svetovanja in psihoterapije. Psihoterapija je učinkovita uporaba psiholoških metod za premagovanje različnih težav in boljše spoznavanje samega sebe.

2 METODOLOŠKI PRISTOP

Pri pripravi diplomskega dela sem uporabil metodo analize vsebine pisnih virov in teoretične analize ter povzemanje ugotovitev strokovnjakov, ki so obravnavali teoretična spoznanja o stresu. Prav tako sem uporabil tudi raziskave, ki so bile doslej opravljene v SV in policiji na to temo. V razgovorih s posameznimi strokovnjaki, tako v SV kot policiji, ki se ukvarjajo z odzivom pripadnikov SV in policije po uporabi orožja, sem poskušal pridobiti informacije o aktualnem stanju.

3 OPREDELITEV STRESA

"Stres (ang. stress, pritisk, napetost), v biologiji in psihologiji: pod vplivom s. povečan odziv organizma oz. močno izrabljanje spremenjenih in obrambnih mehanizmov v človekovem psihofizičnem ustroju. Nastane pri opravljanju zahtevne delovne naloge ali pri premagovanju močnih čustvenih (duševnih) pretresov." (Mala splošna enciklopedija 1973, str. 427)

Kaj razumemo pod pojmom stres? V veliki večini primerov ljudje razumejo stres kot nekaj slabega, neprijetnega, kot nekaj, kar se nam dogaja praktično vsak dan, vendar v veliki večini ne moremo vplivati na dogodke, ki nas privedejo do stresne situacije. Pojem stres se tako v medicini in psihologiji uporablja za označevanje tistih nespecifičnih sprememb oziroma reakcij posameznika, ki so izzvane iz ogrožajoče situacije. Takšna nespecifična sprememba oziroma reakcija se označuje z izrazom stresna situacija, krajše stresor. Tvrstna reakcija je prirojena vsem živim bitjem in se kot taka kaže v samemu izogibanju nevarnosti in načinu obvladovanja nevarnosti.

"Stresni odzivi so v življenju pogosti in običajno vodijo v prilagoditev organizma na nastale spremembe. V tem primeru so bili stresni odzivi konstruktivni. Nevarni pa postanejo takrat, kadar organizem kljub trudu ni sposoben, da bi nevarnost obvladal ali se ji umaknil. Takrat stresni odzivi organizem izčrpavajo do te mere, da zboli. Pojavijo se stresne motnje." (Jazbec 2009, str. 15)

3.1 Osnovni pojmi stresa

Pojem stresa je povezan s sistemom odzivanja na posamezne stresne situacije iz okolja. Obstaja veliko število karakterističnih situacij, ki stres izzovejo ali v katerih se le-ta pojavlja. Tako se najpogosteje govori o življenjskem stresu, kroničnem stresu, fizičnem stresu, psihičnem stresu, emocionalnem stresu, katastrofalnem stresu, bojnem stresu, prilagoditvenem stresu in še bi se jih dalo naštevati. Pogosto se govori o velikih življenjskih dogodkih, ki izzovejo spremembo v običajnem življenju posameznika, ki pripeljejo posameznika do situacije, kateri niso kos, in posledica tega je lahko tudi stres.

Stres kot tak je lahko dober ali slab. V veliki večini primerov je stres nekaj, kar se nam je vtisnilo v spomin kot grenka izkušnja, in zato ga smatramo kot nekaj slabega. V spomin se nam je vtisnil dogodek, ki nas je privedel do situacije, ki je nismo znali več obvladati ali nadzorovati. Tako reagiramo v življenju v primeru težav v zakonu, izgube ljubljene osebe, finančnih težav ali v primeru, ko nam je kaj spodletelo. Če v primeru takšnih situacij ne reagiramo, nam pade učinkovitost, zmogljivost in posledično lahko zbolimo. Takšen stres imenujemo tudi škodljivi stres. Posledice škodljivega stresa so pogosti glavoboli, prebavne motnje, bolečine celotnega telesa, težave s spanjem, nočne more, vznemirjenost, težave s koncentracijo, preplašenost zaradi hrupa, razbijanje srca, težave z dihanjem, drgetanje, potenje, strah pred biti spet v nevarnosti, vedno slabši medsebojni odnosi ipd. Seveda se kažejo škodljive posledice stresa tudi na delovnem mestu, in sicer kot nedoseganje zelenih rezultatov, vedno večja odsotnost z delovnega mesta, prav tako ni več motivacije za delo. Opisani dogodki lahko privedejo do najhujše oblike stresa, ki lahko v skrajni situaciji privedejo do oslabelosti celotnega organizma ali tudi smrti, ki je lahko posledica srčnega infarkta, ali živčnega zloma.

Stres je lahko tudi pozitiven, saj nekateri dosegajo bistveno boljše rezultate kadar so pod stresom. Nekateri se v takšni situaciji počutijo sposobne obvladovati zahteve in se dobesedno pustijo izzvati, saj zaupajo vase in ne dvomijo, da bodo kos nastali situaciji. Le-ti opisujejo stres kot prijetno, vznemirljivo in navdušujoče

stanje. V takšnih primerih začne stres delovati nam v prid v vseh življenjskih situacijah. Takšen stres lahko imenujemo kot pozitiven ali prijazen stres.

Sicer lahko različne situacije različno vplivajo na posameznika. Stres je čisto individualni dogodek. Na nekoga bo vplival negativno, drugi pa bo isto situacijo vzel za pozitivno. Izkušen vojak pirotehnik, ki je onesposobil že nešteto min in mu ena mina več ne predstavlja večjega problema, se je v vseh teh letih naučil obvladovati stres, ki je prisoten pri takšnem opravilu. Nov, neizkušen pirotehnik pa se bo pri onesposobitvi iste mine, ki jo je sicer že neštetokrat onesposobil med urjenjem v učilnici, odzval čisto drugače oziroma bo takšna situacija zanj pomenila škodljivi stres.

3.2 Stresorji

Stresorji v organizmu ljudi izzovejo spremembe fizioloških funkcij, razne fizične in psihične spremembe ter v njihovi osebnosti razne spremembe obnašanja in reagiranja. Katere situacije so za ljudi najbolj obremenilne oziroma stresne, je zapisano v različni literaturi. Običajno se te situacije delijo na fizične, fiziološke ali telesne in psihične stresorje:

- Fizični stresorji: v to skupino stresorjev spadajo vsi vplivi okolja, ki obremenjujejo telo; sem spadajo klimatski pogoji (vročina, mraz, vlaga, hrup, slab zrak ipd.) in opravljanje fizičnih del.
- Fiziološki ali telesni stresorji: v to skupino spada lakota, žeja, utrujenost, neprespanost in bolezen.
- Psihični stresorji: v to skupino stresorjev spadajo različne življenjske situacije, ki na človeku pustijo psihične posledice; takšna situacija je lahko izguba ali neozdravljiva bolezen bližnjega, izguba ali zamenjava službe, prisotnost pri hudi nesreči ali nasilju, nepojasnjene bolečine, delo z motenimi osebami, izpitni roki, odhod na delo v tujino ipd. (Jazbec, 2009)

Stresorji, ki so navedeni, nam lahko ponudijo vpogled, kateri poklici oziroma aktivnosti so tiste, ki so najbolj stresne. Izberemo si določen poklic in si zamislimo,

katere stresorje vsebuje. Več kot uspemo naštetih stresorjev, bolj je ta poklic obremenjen za človeka in večja je verjetnost, da se pri takšni osebi razvije motnja. Poklica policista in vojaka sta prav gotovo dva izmed tistih, ki sta na samem vrhu lestvice stresnih poklicev. Oba poklica se velikokrat izvajata skoraj v nemogočih klimatskih pogojih, in to od vročine, dežja, prahu, mraza ipd. Posebej pri opravljanju vojaškega poklica se pojavi tudi opravljanje težkih fizičnih del, ki vojaka še dodatno izčrpajo. Utrujenost, neprespanost sta že samoumevna, saj dokler naloga ni dokončana, počitka ni. Nemalokrat pa sta prisotni še žeja in lakota. Ko na koncu prištejemo še vse psihične stresorje, ni potrebno veliko, da takšna oseba v dani situaciji doživi stres. Da bi bili policisti in vojaki kos takšni situaciji, ko nanjo naletijo, je treba že pri selekciji in kasneje pri usposabljanju pripraviti posameznika in moštvo na najrazličnejše situacije. Te situacije morajo biti čim bolj podobne realnim situacijam. Treba je dati zelo velik poudarek tudi na izgradnjo moštva kot takega, pri čemer je poglobitnega pomena voditeljstvo. Vodja mora v vsakem trenutku vedeti, kako se bo na določeno situacijo odzval posameznik oziroma kako se bo odzvala enota kot celota. Vodja mora točno poznati sposobnosti in reakcije posameznika v določenem trenutku in tako nato tudi odrediti naloge. Ni nujno, da bo vsak ocenil isto situacijo kot enako nevarno in zato so tudi odzivi različnih ljudi na isto situacijo različni. Posameznik bo v isti situaciji videl nepremostljivo oviro in je nikakor ne bo mogel rešiti. Drugemu pa se bo ista situacija zdela nekaj popolnoma normalnega – mogoče bo sicer doživel strah, vendar bo nastalo situacijo rešil brez večjih težav. Za primerjavo bi lahko vzeli izkušenega policista ali novince pri reševanju prometne nesreče s smrtno žrtvijo ali na drugi strani vojaka veterana ali začetnika na misiji v tujini.

3.2.1 Stresna reakcija

Stresno reakcijo si lahko razložimo na več načinov. Prva razlaga je medicinska razlaga, ki označuje stresno reakcijo kot serijo simptomov oziroma bolezenski odziv na stresor. V primeru, da so simptomi manjši, govorimo o lažji stresni reakciji, kadar pa so le-ti večji, pa govorimo o težji stresni reakciji.

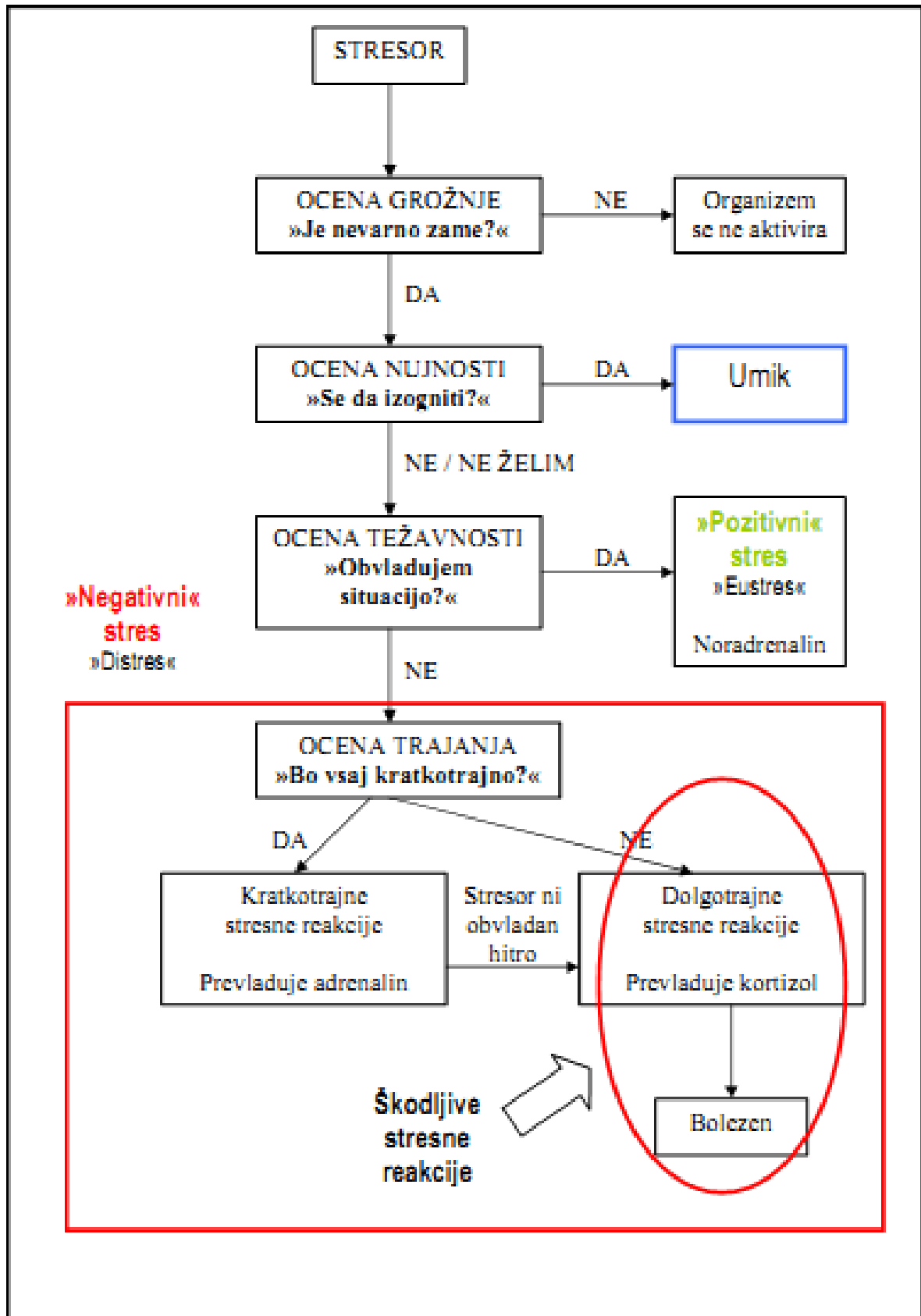
Pojem stresna reakcija lahko označujemo tudi kot zaporedje različnih telesnih odzivov, s katerimi se soočamo. Kadar smo izpostavljeni takšnim oziroma podobnim dejavnikom stresa, večinoma to občutimo kot določene telesne ali psihične težave. Vsem stresnim situacijam oziroma dogodkom se ne moremo izogniti. Življenje bi bilo brez stresa verjetno precej dolgočasno. Dolgoletni hud stres oziroma več manjših virov stresa pa zdravju škoduje.

Kako reagirajo naši notranji organi v stresni situaciji, je povsem izven našega nadzora. Kadar smo v situaciji, da nas naš nadrejeni kritizira, predvsem takrat, ko je to neupravičeno, se nam lahko poveča srčni utrip ali začne srce biti neenakomerno. Lahko se nam poviša krvni pritisk. Občutimo lahko tudi mišično napetost, posledica le-te pa se lahko kaže kot bolečine v vratu, glavi, ramenih ali pa postanejo naša usta in grlo suha. Prav tako lahko imamo težave z želodcem in še bi se dalo naštevati. Stres kot tak povzroča spremembe v telesu, ki lahko prizadenejo številne organe, organske sisteme, prav tako lahko povzroči številne bolezni, kot so:

- duševne in čustvene težave,
- zvišanje krvnega tlaka,
- večje tveganje za srčni infarkt,
- bolezni prebavil (razjeda želodčne sluznice),
- oslabi obrambni imunski sistem organizma (pogostejši prehladi in druga vnetja),
- poveča težave bolnikov z astmo,
- povzroča poslabšanje določenih kroničnih kožnih bolezni (ekcem, luskavica),
- povzroča napetost v mišicah in bolečine v vratni hrbtenici ter glavobole,
- povzroča hormonske motnje (motnje menstruacije, težave v spolnosti),
- motnje sečnega mehurja (večja razdražljivost). (Teržan, 2002)

3.2.2 Proces stresne reakcije

Spodnja slika prikazuje poenostavljeno shemo stresne reakcije. Proces stresne reakcije se v samem človeku odvija zelo hitro, refleksno in ga v veliki meri sploh ne zaznamo. To je del preteklosti in traja od soočenja s stresorjem pa vse do reakcije v določeni situaciji.

Slika 3.1: Proces stresne reakcije (Jazbec 2009, str. 19)

- Nevarna situacija je relativna

Nevarna situacija se prične z oceno nevarnosti situacije, v kateri se znajdemo. Če oseba te situacije ne smatra kot nevarne, je sploh ne zazna in v takšni situaciji ne bo prišlo do stresnega odziva. Ko pa določena situacija za osebo predstavlja določeno nevarnost, se le-ta takoj postavi v obrambni položaj oziroma se telo samo odzove na točno določeno situacijo. Takšno spoznanje se v veliki meri uporablja pri urjenju tako policistov kot vojakov, saj večkrat ko se bo znašel v podobni situaciji, bolje bo njegovo telo oziroma on sam odreagirali. S konstantnim urjenjem in čim bolj realnimi situacijami bo le-te ocenil kot obvladljive, s čimer jih bo zmanjšal ali celo odstranil.

- V primeru nevarnosti se človek le-te izogne:

Telo se v veliki večini v primeru nevarne situacije izogne spopadu, če je to le mogoče. Umik iz nevarne situacije se v veliki večini spopadov izplača, saj se izognemo poškodbam. V veliki večini se v nevarnih situacijah spopadejo le tisti, ki se morajo. To so ali policisti, da zavarujejo življenja drugih ali lastna življenja, in še ti se morajo za takšno reakcijo odločiti praktično v trenutku, saj bi jih oklevanje lahko stalo poškodb druge osebe ali samega sebe, ali vojaki, ki gredo v spopad predvsem na ukaz. Vojaki se za takšne situacije urijo vsakodnevno in tudi ko gredo v spopad, so na le-tega pripravljeni. Seveda se jim pa lahko kljub temu zgodi, da kdaj naletijo na nevarno situacijo, ko morajo odreagirati v trenutku.

- Stres ni vedno negativen

Obstajajo tudi ljudje, ki si želijo nevarnih situacij in jih dejansko tudi iščejo. Za njih nevarna situacija ne predstavlja ovire, temveč izziv. Takim ljudem pravimo, da so polni "adrenalina". Takšni ljudje nevarne situacije ne jemljejo kot negativen stres, ravno nasprotno: jemljejo jo kot pozitiven stres in na njih deluje kot neke vrste sprostitiv. Učinki takšnega stresa so prijetni, saj se zviša budnost, agresivnost ter energičnost. Ti učinki so prisotni še kar nekaj časa po prenehanju stresorja. Takšen tip ljudi so v veliki večini tako policisti kot vojaki. Le-ti že ob vstopu v delovno razmerje vedo, da se spopadu ne bodo mogli

vedno izogniti. Seveda so tudi pri policistih in vojaki še takšni, ki se poskušajo izogniti nevarnim situacijam in neposrednemu spopadu.

- Posledica neobvladovanja nevarne situacije je negativni stres

Ko se nevarni situaciji ne moremo izogniti, nastopi škodljivi stres. Enako v tej situaciji oseba ne vidi izziva. Za osebo je takšna situacija le situacija, ki se je ne more izogniti, ampak se mora z njo spopasti. V osebi se sproži cela vrsta obrambnih mehanizmov, tako psihičnih kot telesnih. Takšnim reakcijam pravimo tudi negativni stres. Oseba se počuti nelagodno in predvsem živčno. Negativni stres se s pripravami na takšne nevarne situacije lahko privede na minimum, kar v policiji in vojski tudi počnejo, vendar se ga v popolni meri nikoli ne da čisto odpraviti. (Jazbec, 2009)

3.2.3 Akutna stresna motnja

Akutna stresna motnja so simptomi, ki jih oseba doživlja med samim stresnim dogodkom in neposredno po dogodku. To je normalna reakcija na nenormalni dogodek in lahko traja najmanj dva dni, izzveni pa nekje po štirih tednih.

Oseba, ki je doživela stresni dogodek, je zmedena, osupla in zbegana. O dogodku, ki ga je doživela, razmišlja, kot da sploh ni resničen, ima težave z razmišljanjem in včasih se ji tudi zgodi, da praktično ne ve, kje se nahaja. Lahko se ji tudi zgodi, da od strahu celo odreveni. Fizični simptomi so tresenje, potenje, rdečica, močno bitje srca in težko dihanje. Pri takšni osebi se lahko pojavi tudi izguba spomina stresnega dogodka, zelo pogoste so depresije, strah, motnje spanja, nezmožnost dela in tudi umik iz družbe. Oseba s takšnimi simptomi je zelo hitro prepoznavna in včasih ji pomaga že samo to, da se ji omogoči malo počitka. Pomembno je, da se s takšno osebo pogovarja, da se ga ne prepusti samemu sebi oziroma celo pozabi nanj. Če se stanje takšni osebi v nekaj dneh ne izboljša, jo je treba napotiti po dodatno pomoč.

3.2.4 Posttravmatski stresni sindrom

Posttravmatska stresna motnja (v nadaljevanju PTSM) je posledica izjemnih stresnih dogodkov, ki jih je oseba doživela. O PTSM lahko govorimo takrat, ko simptomi vztrajajo več kot mesec dni. Dogodek, ki je pri osebi povzročil simptome PTSM, predstavlja resno grožnjo za njegovo življenje, resno grožnjo ali škodo bližnji osebi in tudi resno grožnjo, da oseba nenadno uniči svoj dom ali družbeno premoženje. PTSM izvira iz realne ali grozeče travme, povzroča močan strah, nemoč ali grozo. Z njo je povezano pogosto podoživljanje dogodka v nočnih morah in spominskih prebliskih, človek se začne izogibati situacij, povezanih s travmo, pride do izgube spomina, odmika od družbe.

PTSM so imenovali tudi granatni šok, borbena izčrpanost, nevroza po nesreči, poposilstveni sindrom. Pogosto je bila narobe razumljena ali napačno diagnosticirana, kljub temu da so simptomi zelo specifični in tvorijo jasno določen psihološki sindrom.

PTSM prizadene na tisoče ljudi, ki so bili izpostavljeni nasilnim dogodkom, kot npr. posilstvo, nasilje v družini, otroške zlorabe, vojna, nesreče, naravne katastrofe, politična zasliševanja in mučenja. Psihatri ocenjujejo, da pri približno 1-3 % populacije lahko zasledimo klinično popolno PTSM, še več pa jih kaže le določene znake in ne celotne klinične slike. V preteklosti so menili, da gre za motnjo vojnih veteranov, ki so prestali hude bitke, vendar pa raziskave kažejo, da se PTSM lahko razvije kot posledica različnih tipov travm, zlasti tistih, pri katerih je ogroženo življenje posameznika. PTSM lahko prizadene tako moške kot ženske, in to ne glede na starost.

Travmatski dogodek oseba intenzivno podoživlja na vsaj enega od spodaj opisanih načinov:

- Ponavljajoče se in vsiljivo stresno spominjanje dogodka, ki vključuje slike (predstave), misli ali zaznave (posebni vonji, občutki),
- ponavljajoče se stresne sanje o dogodku,

Stresni odziv pripadnikov Slovenske vojske in policije na uporabo strelnega orožja

- delovanje ali občutenje, kot da se travmatski dogodek ponavlja (občutek podoživljanja izkušnje, iluzije, halucinacije in disociativne "flashback epizode", vključno s tistimi, ki se pojavljajo ob prebujanju ali pod vplivom mamil),
- intenziven psihični distress ob izpostavljenosti zunanjim ali notranjim dražljajem, ki simbolizirajo ali spominjajo na določen vidik travmatskega dogodka,
- pretirana odzivnost na izpostavljenost zunanjim ali notranjim dražljajem, ki simbolizirajo ali so podobni določenemu vidiku travmatskega dogodka,
- oseba se močno trudi, da bi se izognila mislim, občutjem ali pogovorom, povezanim s travmo,
- oseba se izogiba aktivnostim, krajem ali ljudem, ki jim zbujejo spomine na travmo,
- nezmožnost priklicati nek pomemben vidik travme,
- pomembno zmanjšano zanimanje za sodelovanje v prej pomembnih aktivnostih,
- občutek ločenosti ali odtujenosti od drugih oseb,
- zožen obseg čustev (nesposobnost pokazati ljubezen),
- občutek brezperspektivnosti – oseba ne pričakuje, da bo gradila kariero, imela družino, otroke, normalno življenjsko dobo,
- težko zaspi ali ostane v spanju (se prebuja sredi noči),
- razdražljivost, izbruhi jeze,
- težave s koncentracijo (z zbranostjo),
- pretirana budnost (stalno je "na preži"),
- vsaka stvar jo prestraši – že povsem običajen hrup, gibanje (pretirana preplašenost, se zdrzne).

Vsi, ki so doživeli stresni dogodek, ne potrebujejo posebne terapije. Nekateri si opomorejo že s pomočjo močne situacijske podpore (družina, prijatelji, duhovna oskrba), drugi pa potrebujejo strokovno pomoč, da uspešno popravijo narejeno škodo, ki izvira iz doživetja, sodelovanja ali opazovanja stresnega dogodka.

4 ZGODOVINA BOJNEGA STRESA

4.1 Bojni stres na splošno

Temačna plat vojaškega poklica je bojni stres. Že samo sodelovanje v vojni, posebej pa še bojevanje, je ena največjih psihofizičnih obremenitev, s katero se lahko človek sreča. Ko se človek enkrat sreča z nasiljem, se praviloma zavedno spremeni in nikoli ni več isti, kot je bil prej. Bojni stres lahko pusti posledice vojnemu veteranu kot tudi njegovim najbližjim. Le-ti morajo živeti z njim še dolgo po prihodu z boja.

Da bi lahko pojasnili vzroke in posledice bojnega stresa, so v prejšnjem stoletju opravili že veliko raziskav, vendar smo še dandanes priča nerazumevanju bojnega stresa. V preteklosti so se vidiki psihološke ranljivosti poskušali zanikati. Izjema je bila panika in določeni drugi dogodki, ki so posledica že samega dela v vojaški organizaciji. Nevarni dogodki, ki so bili povezani z bojnim stresom ali stresom nevarnega dela, pa so imeli učinek le na manjše število vojakov. Velika večina vojakov je nevarnosti boja in sam boj na bojišču prenašala brez večjih problemov in so si zelo hitro opomogli od prvega šoka, ki so ga doživeli na bojišču. Po tem začetnem šoku so svoje naloge na bojišču opravljali naprej. Le pri manjšem številu vojakov so se pojavile težave v obliki živčnega zloma ali pa simptomi, ki so kazali, da bo imel vojak dolgoročne težave, ki so bile posledice boja.

Stres na območju, kjer potekajo boji ali obstaja potencialna nevarnost, je čisto normalna reakcija vsakega vojaka, lahko tudi rečemo, da vsakega normalnega človeka. Stres, ki ga je človek doživel, mu pomaga zbrati dodatno moč, da lahko le-tega premaga. Človek se lahko kdaj znajde v takšni situaciji ali doživi tak dogodek, da njegovo telo še dolgo ostane v visoki pripravljenosti. Stres, ki se kaže

kot posledica posameznega dogodka ali več nevarnih dogodkov, lahko povzroči vrsto različnih reakcij posameznika. Le-te se kažejo kot:

- kratkotrajen odziv na bojni stres (izčrpanost, halucinacije),
- vedenjske spremembe (brezbrižnost, brutalnost),
- posttravmatska stresna motnja, ki se kaže kot nenehno podoživljanje dogodkov ali pa kot izogibanje vsemu, kar bi nas lahko spominjalo na dogodek.

Znaki bojnega stresa, zaradi katerega trpi oseba, so lahko telesni, duševni, čustveni ali vedenjski. Če se pojavi kateri od naštetih znakov, to še ne pomeni, da gre za bojni stres in da je treba poiskati pomoč. Včasih lahko gre za čisto normalno situacijo, kjer se lahko pojavi tudi kateri od naštetih znakov. Seveda je treba biti pozoren, kako dolgo traja reakcija na določeno situacijo in seveda, kako resni so simptomi, ki se pojavljajo pri osebi. Nekateri možni znaki, da lahko govorimo o bojnem stresu, so lahko naslednji:

a) Telesni znaki:

- izčrpanost,
- nezmožnost zaspati ali spati,
- potenje, razbijanje srca,
- želodčni problemi, diareja, pogosto uriniranje,
- živčnost, drhtenje, spreletavanje srha,
- otrplost, tresenje ali popolna izguba funkcij udov ali ostalih delov telesa.

b) Duševni znaki:

- problemi s koncentracijo, zmedenost,
- nezmožnost odločanja,
- nočne more,
- izguba spomina,
- ponovno podoživljanje stresne situacije,
- izguba občutka za resničnost,
- halucinacije ali prividi.

c) Čustveni znaki:

- strah, jeza, ekstremna razdražljivost,

Stresni odziv pripadnikov Slovenske vojske in policije na uporabo strelnega orožja

- preobčutljivost, bes,
- spreminjanje razpoloženja,
- obup, žalost,
- občutek osamljenosti.

d) Vedenjski znaki:

- brezskrbnost ali brezbriznost,
- izbruhi nagle jeze ali agresije,
- nezmožnost opravljati svoje delo,
- povečana uporaba alkohola ali drog,
- popolna ravnodušnost do drugih.

Kot posledica stresa lahko nastopi tudi depresija, ki se lahko kaže kot:

- pomanjkanje ali pretiran apetit,
- nenadna izguba ali pridobitev telesne teže,
- neprespane noči, brez volje do dela,
- umikanje v samoto,
- problemi s koncentracijo,
- nekontrolirani izbruhi joka ipd.

Nihče ne more z gotovostjo trditi, kako se bodo vojaki odzvali v trenutku, ko bodo izpostavljenim nevarni situaciji. Vojaki, ki se na bojišču prvič srečujejo z nevarno situacijo, so verjetno bolj izpostavljeni stresu in obstaja velika možnost, da bodo po koncu bolj čutili posledice spopada, ki so ga doživeli. Nekateri bodo že kaj kmalu pozabili na nevarno situacijo, ki so jo doživeli na bojišču, in bodo kmalu pripravljene za boj, medtem ko se lahko drugim zgodi, da sodelovanja v oboroženem spopadu ne bodo nikoli pozabili in posledično se nikoli več ne bodo hoteli udeležiti oboroženega spopada. Vse to je v veliki meri odvisno od posameznika samega, saj so nekateri že pred spopadom bili bolj nagnjeni k psihološkim problemom. Seveda na takšne reakcije niso imuni niti vojaki z izkušnjami v boju. Tudi njim se lahko zgodi, da v nastali situaciji, ki so jo prej že večkrat doživeli, telo ne odreagira tako, kot so pričakovali, in lahko tudi pri njih pride do stresnega odziva. V bistvu velike razlike med izkušenim vojakom in vojakom začetnikom ni, saj je vsakdo, ki je v boju doživel nekaj nevsakdanjega in

nepričakovanega ali se je znašel sredi zastrašujoče situacije, podvržen stresni reakciji.

Najpogostejši dejavniki, ki lahko pripeljejo do stresnega odziva vojaka (samega ali v skupini s sovojaki), so lahko naslednji:

- neizkušenosť v boju (stresne situacije),
- novinec v enoti, ki ne najde stika z veterani (osamljenost),
- izčrpanost zaradi pomanjkanja spanja,
- dlje časa trajajoča nevarnost,
- pomanjkanje osnovnih življenjskih potrebščin (voda, hrana),
- utrujajoče, prenaporno delo,
- občutek nemoči, da ni možnosti za manever, ali nezmožnost vrniti ogenj,
- ubijanje nasprotnikov ali civilistov, še posebej iz neposredne bližine,
- stik s trupli, še posebej, če so že malo načeta in imajo specifičen vonj ali pa so to trupla sovojakov – prijateljev,
- streljanje na ljudi, za katere meniš, da bi se mogoče lahko tudi drugače dogovorili,
- smrti po nesreči (prijateljski ogenj),
- postati vojni ujetnik,
- nenehno obstreljevanje nasprotnika po naših položajih,
- nepričakovane težave doma (bolezni, smrt sorodnika),
- s strani nadrejenih ni pravih informacij o tem, kaj se dogaja na bojišču in kdaj se bo mogoče malo odpočiti,
- dolgotrajni boji, ki potekajo dan in noč brez premora,
- ne vemo natančno, kdo so sploh naši nasprotniki in kje se nahajajo,
- možnost samomorilskih napadov,
- določena pravila bojevanja (rules of engagement), ki posamezniku ne dopuščajo odpiranja ognja na nasprotnika
- uporaba prepovedanih vrst orožja (radiološko, biološko in kemično orožje) itn. (Ferjančič, 2007)

Pri vseh oblikah bojnega stresa pa ima izredno pomembno vlogo tudi kulturni dejavnik. Tam, kjer so vojaki navajeni živeti v zelo težkih razmerah, urjenja v zelo težkih pogojih, za njih to ne predstavlja posebne težave. Takšni vojaki skorajda ne poznajo utrujenosti, tako fizične kot tudi psihične. Velja tudi omeniti, da so vojaki, ki se na svojem ozemlju bojujejo za svoje pravice, mnogo bolj odločni in ne poznajo strahu. Za dosego svojega cilja ne izbirajo načina, kako ga bodo dosegli, in so zato mnogo manj podvrženi stresnim odzivom.

4.2 Začetki raziskovanja bojnega stresa

Ali so težave vojakov, ki so prišli z boja, res samo posledica njegovih dejanj, grehov, ki so jih pri teh dejanjih storili, duhov ali urokov ali pa za vsemi dejanji vojaka stoji mogoče logična razlaga, so se začeli prvič spraševati, ko so se začeli zanimati za človeka. Že v 16. stoletju so se švicarski in francoski zdravniki začeli spraševati, ali so motnje, ki so jih opazili pri nekaterih vojaki, posledice domotožja, kot so si to nekateri razlagali, ali pa je to vse skupaj le posledica določenih dogodkov, ki so jih ti vojaki v boju doživeli in po vrnitvi z boja tudi podoživljali. Kmalu so to motnjo označili kot duševno bolezen. Razlagali so jo na način, da vojak po boju izgubi moč, voljo in da se tudi kontrolira izredno težko. Prvič so takšne reakcije vojakov povezovali z boleznijo in ne kot strahopetna dejanja ali simuliranje. Na začetku so bile metode zdravljenja zelo različne. Večinoma so vojake s takšnimi težavami zdravili z različnimi napitki, dietami in pijavkami. (Jazbec, 2009)

Od samih začetkov spopadov so bili poveljniki navadno iz aristokratskega dela družbe, medtem ko so bili vojaki iz revnega dela družbe. Poveljnikov niso zanimale težave vojakov in ne njihova usoda. Tisti, ki so preživeli vse boje in bolezni, so nadaljevali z boji, in to ne glede na morebitne težave, ki so jih imeli, in tako so služili vse do svoje starosti – seveda, če so jo uspeli dočakati.

4.3 Prva svetovna vojna

V prvih letih bojevanja je masovno prihajalo do živčnih zlomov vojakov, še posebej, ko so se prenehali manevri in se je življenje vojakov preselilo v strelske jarke. Pri velikem številu vojakov se je zaradi nenehnega artilerijskega ognja pojavil zlom. Vojaki so kazali znake izgube spomina, zmedenosti, otopelosti, tresenja, pojavljale so se delne paralize udov, krči, začasna slepota, gluhot, izguba vonja ali tipa. Te probleme so povezovali s strahopetstvom ali simuliranjem. Vzroke so pripisovali samo enemu razlogu in ta je bil močan artilerijski ogenj, ki so ga imenovali "shell shock". Ta naj bi povzročil valove šoka, ki so povzročili poškodbe. Kasneje so zdravniki ugotovili, da imajo enake težave tudi tisti vojaki, ki niso bili neposredno na bojišču. Zdravniki so jih začeli obravnavati kot paciente s psihološkimi motnjami. Vojake, ki kljub prisili nadrejenih niso bili več sposobni za bojevanje, so umaknili z bojišč.

Za zdravljenje so uporabljali različne oblike elektrošokov, počitek in tudi disciplinske ukrepe. Kot dokaj uspešno se je izkazalo zdravljenje z elektrošokom. Vrsta zdravljenja se je razlikovala glede na to, ali se je zdravil navadni vojak ali pa poveljnik – častnik. Za poveljnike – častnike so že uporabljali tudi psihoterapije. Ker je bil cilj zdravljenja čim hitrejši povratek nazaj na bojišče, so bile bolnišnice postavljene v neposredni bližini bojne črte. Vojaku so dali vedeti, da ni bolnik, temveč še vedno vojak, in da se bo kljub težavam, ki jih ima, v najkrajšem možnem času vrnil nazaj na bojišče. Pričakovanje vojaka, da se morda ne bo več vrnil na bojišče, samo podaljšuje čas zdravljenja. V bolnišnici je tudi nenehno slišal artilerijski ogenj, ki je bil tudi del terapije, saj nikakor niso dovolili, da bi pozabil, kaj se v resnici dogaja na bojišču oziroma kje je.

Takšne metode zdravljenja so se pokazale za dokaj učinkovite, saj so kasnejše raziskave pokazale, da se je 70 % vojakov vrnilo v enoto v 1 do 3 dneh, od tistih, ki so se zdravili dlje v zaledju, pa 50 %. Dlje kot se je vojaka evakuiralo v zaledje, manjša je bila možnost, da se ponovno vrne v enoto.

V obdobju med obema vojnama pa metode, ki so se uporabljale med vojno, niso prešle v uporabo. Mnogi so ponovno začeli govoriti o strahopetnosti ali simuliranju, predvsem pa so govorili, da so se vojaki poskušali rešiti sodelovanja v vojni. Prva svetovna vojna je kljub takšni miselnosti privedla do pomembnih ugotovitev, ki so vplivale na rešitve v kasnejših vojnah. Medicinska stroka je priznala, da je pri večini vojakov, ki je zbolela za tako imenovanim "shell shockom", to psihološke in fiziološke narave, medtem ko pa so nekateri še vedno trdili, da je šlo za strahopetnost ali simuliranje. (Florjančič, 2007)

4.4 Druga svetovna vojna

Vojna se je pričela z velikim poudarkom na selekciji, s čimer naj bi se pridobili učinkovitejši vojaki, s tem pa bi se posledično izognili velikemu številu nevropsihiatričnih izgub. Kljub izločanju vojakov, ki so bili psihološko neprimerni za boj, se je po prvih bojih izkazalo, da odpovedujejo tudi tisti, ki prej niso kazali težav. Kasneje so prišli do ugotovitve, da samo psihična stabilnost ni dovolj za trdnost v boju, hkrati pa so, ko so iskali vzroke, ugotovili, da sta pomembna dejavnika voditeljstvo in kohezija enote. Če je bil iz enote umaknjen poveljnik enote, so mu v velikem številu sledili še njegovi vojaki.

Izkušnje druge svetovne vojne so pokazale, da je izredno pomemben dejavnik voditeljstvo in kohezija enote. Ta dva dejavnika sta še posebej izstopala pri specialnih oziroma elitnih enotah, kjer je odstotek obolelih in izginulih vojakov na bojišču znašal okoli 10 %. Prav tako so prišli do ugotovitev, da je največje število živčnih zlomov na začetku bojev, ko pa se vojaki navadijo na stresne situacije, to število upade. Nasprotno je bilo, če se je povečevala intenzivnost bojev in so le-ti postajali dolgotrajni. Velika večina vojakov, ki je doživela živčni zlom, je prihajala iz pehotnih enot (okoli 90 %), preostale odstotke so predstavljali vojaki oklepni in artilerijskih enot. Ta podatek pove, da je stres najbolj prisoten pri neposrednih bojih.

Simptomi vojakov, ki so zboleli v drugi svetovni vojni, so bili manj drastični kot simptomi vojakov, ki so bili udeleženi v prvi svetovni vojni. Opaženi so bili simptomi, kot so šok, tresenje, zmedenost, slabost, otrplost, psihična in fizična izčrpanost, torej tisti, ki jih vojaki kažejo še danes. Nauki o zdravljenju iz prve svetovne vojne so bili večinoma pozabljeni, le Nemci so bili edini, ki so ohranili bolnišnice čim bližje bojiščem, medtem ko so zavezniki še vedno pošiljali svoje vojake na zdravljenje globoko v zaledje. Zavezniki so se začeli ponovno vračati k sistemu zdravljenja v neposredni bližini bojišča leta 1944. K temu jih je prisililo pomanjkanje vojakov na bojišču. Rezultati takšnega zdravljenja so bili takoj vidni, saj je le 10 % obolelih potrebovalo dodatno psihiatrično zdravljenje, ostali pa so se vrnili v svoje enote na bojišču. Po končani drugi svetovni vojni se princip takšnega zdravljenja ni pozabil in se uporablja še danes.

Glavni nauki druge svetovne vojne so:

- nivo bojnega stresa se razlikuje med različnimi kulturami in je v veliki meri odvisen od pripravljenosti enote, kohezije, voditeljstva, izčrpanosti vojakov in intenzivnosti boja,
- reakcije bojnega stresa so različne in segajo od prestrašenosti do izgube kontrole,
- bojni stres ni duševna bolezen – je le »izklop varovalke« in enemu se ta izklopi prej, drugemu pa pozneje. (Jazbec, 2009)

4.5 Vietnamska vojna

Vietnamska vojna je bila neobičajna vojna. Kakšne težave je imel posameznik, je bilo v veliki meri odvisno od tega, v kateri fazi vojne je sodeloval. Vojaki niso bili udeleženi v vojni od začetka do konca, ampak je bil čas službovanja omejen na eno leto naenkrat. Tako so vsi vojaki natanko vedeli, kdaj bodo odšli domov. Tudi boji niso trajali neprestano. Značilne so bile krajše vojaške operacije, ki so bile velike intenzitete. Po končani operaciji so se vojaki umaknili na varno območje.

Posamezne raziskave so že pred vietnamsko vojno kazale, da obstajata dve vrsti bojnega stresa. Del pacientov je kazal običajne znake stresnih motenj, kot so tresenje, sunkovito dihanje, jok in otrplost od strahu. Vsi ti simptomi so bili znani že iz prejšnjih vojn. Med samo vojno je bilo majhno število obolelih za bojnim stresom. Velika večina obolelih se je pojavila po končani vojni. Pokazalo se je tudi, da ni bistvene povezave med intenziteto boja in številom obolelih. Najmanj obolelih za bojnim stresom je bilo v času intenzivnih spopadov, medtem ko se je največ stresnih problemov pojavilo v času, ko ni bilo intenzivnih spopadov. Kaj bi lahko bil vzrok? Mnogo analiz je bilo narejenih po zaključku spopadov. Eden od možnih vzrokov naj bi bil ta, da je sistem rotacije popolnoma uničil kohezivnost enote. V enoti oziroma skupini se je izgubila vez enotnosti, ki je prej zagotavljala nek duševni mir v tej enoti. Zaradi sorazmerno kratkega časa sodelovanja v enoti, so se zelo hitro menjavali tudi poveljniki enot. Namesto izkušenih so na bojišče vedno znova prihajali neizkušeni poveljniki, ki niso bili pripravljene na bojevanje v takratnih razmerah. Dokazano je, da je bilo v takšnih enotah zelo veliko število obolelih za bojnim stresom. Nekateri enega od možnih vzrokov navajajo tudi uživanje drog, ki naj bi dodatno prispevale k stresu. Naslednja od možnih razlag je ta, da so se vojaki veterani vračali domov posamezno, namesto da bi prihajali skupaj. Hkrati so ob sprejemu v domovino doživeli neprijazno in stresno presenečenje, saj je bilo v domovini veliko nasprotnikov vietnamske vojne.

Po končni vojni sta bila kot najpogosteje navedena vzroka psihičnih motenj vojakov omenjena PTSM in herbicidi. PTSM je bila definirana kot dogodek izven obsega normalne človeške izkušnje. Simptomi so vključevali ponavljajoče se spomine na dogodek, ponavljajoče se sanje ali neprijetne prizore, motnje spanja, izgubo spomina in težave s koncentracijo. Prišli so tudi do ugotovitve, da vsi, ki so bili izpostavljeni stresnemu dogodku, ne zbolijo za PTSM ali na dogodek ne reagirajo na enak način.

Kot drugi najpogostejši vzrok se navaja izpostavljenost vojakov herbicidom. Herbicidi, še posebno tako imenovani popularni "agent orange", so bili v Vietnamu množično uporabljeni. Vojaki, ki so se vračali z bojišča, so množično poročali o zdravstvenih težavah, ki bi jih naj imeli zaradi izpostavljenosti herbicidom. Zelo

malo je verjetno, da bi zaradi izpostavljenosti herbicidom imeli tako velike težave. Verjetno so bile tako množične zdravstvene težave kombinacija psihološke stresne reakcije in dolgotrajnega medijskega poročanja o množični uporabi herbicidov. Zdravstvene težave, ki naj bi bile posledice uporabe hibridov, so imeli tudi vietnamci. (Ferjančič, 2007)

4.6 Zalivska vojna

Med izvajanjem operacij v zalivski vojni je bilo ugotovljenih malo bolezenskih primerov, ki so bili povezani z bojnim stresom. Prav nasprotno pa je bilo po končani vojni, ko je veliko število vojakov poročalo o problemih. Vzroki težav naj bi bili neznana dolžina služenja in trajanja vojne, slabi bivalni pogoji (prenatrpanost), pa tudi samo pričakovanje spopada. Veliko stresa so prinesli tudi zračni spopadi in grožnja z uporabo kemičnega orožja. Za veliko število vojakov je vrnitev iz vojne pomenila olajšanje in stres pri njih je minil. (Ferjančič, 2007)

4.7 Bojni stres enot v Iraku in Afganistanu

Raziskave bojnega stresa so se v zadnjem času preselile na območje spopadov, ki se izvajajo v Iraku in Afganistanu. Le-te so privedle tudi do ugotovitev, da je najbolj učinkovito zdravljenje neposredno na terenu. Vojakov, ki so potrebovali zdravljenje, niso oblekli v bolnišnična oblačila, temveč so jih pustili kar v uniformi. Izvajali so vojaški red in disciplino, če je le bilo mogoče so zadržali svoje orožje in zjutraj so izvajali jutranjo vadbo. Čez dan so strokovnjaki z njimi izvajali razgovore in skupinske terapije. Velika večina vojakov je hitro okrevala, samo tisti, ki so kazali znake izjemne agresivnosti, nagnjenost k samomoru in pa očitne znake duševnih bolezni, so bili poslani na zdravljenje dlje v zaledje ali domov.

"Raziskava ekipe iz vojaškega raziskovalnega inštituta Walter Reed, izvedena leta 2004, je ugotavljala stopnjo psihičnih težav vojakov, prispelih iz Iraka in Afganistana. Vojaki so bili udeleženi v močnejših spopadih: 90% jih je bilo že napadenih, večinoma iz zasede, 60% pa jih je bilo v situaciji, ko na napad niso

Stresni odziv pripadnikov Slovenske vojske in policije na uporabo strelnega orožja

mogli odgovoriti zaradi omejenosti s pravili bojevanja. 85% vojakov je osebno poznalo koga, ki je bil ranjen ali ubit, in 75% je doživelo smrt sovojaka. Polovica jih je sodelovala pri sanaciji trupel. Raziskava je torej zajela prave bojne enote. Ekipe je med temi veterani našla 15% vojakov s PTSM, 12% z depresijo in 11,5% s simptomi močnega in konstantnega strahu. Čez 15% jih je bilo pripravljenih priznati, da bi se bili pripravljeni zdraviti za alkoholizem, stres, osebne ali družinske težave, vendar jih je od teh pozneje to dejansko storilo samo 40%." (Jazbec, 2009, str. 104)

5 UPORABA STRELNEGA OROŽJA

Pri opravljanju svojih nalog imajo represivni organi (pripadniki SV in policije) na razpolago različna pooblastila. V okviru svojih pooblastil, ki jih uporabljajo vsak dan, imajo pravico uporabiti prisilna sredstva. Katera so prisilna sredstva, je zapisano v zakonskih in podzakonskih aktih. Najhujše prisilno sredstvo je zagotovo strelno orožje. Kdaj lahko represivni organ uporabi strelno orožje, podrobneje opredeljuje zakon in še ostali podzakonski akti in navodila. Vsi represivni organi nimajo enakih pogojev, v katerih lahko uporabijo strelno orožje.

Miselnost uporabe pooblastil policije in v tej zvezi tudi strelnega orožja je drugačna od miselnosti uporabe strelnega orožja v SV. Policija varuje ljudi in njihovo premoženje v mirnodobnem času, medtem ko so varnostne naloge SV prvenstveno vezane na vojaške osebe oziroma vojaški teritorij, in sicer s poudarkom na posebni vojaško-varnostni problematiki.

5.1 Strelno orožje

Strelno orožje je po Zakonu o orožju predmet, izdelan ali prilagojen tako, da lahko pod pritiskom zraka, smodnikovih ali drugih plinov ali drugega potisnega sredstva izstreljuje krogle, šibre ali druge izstrelke, oziroma razpršuje pline, tekočino ali drugo substanco, in drugi predmeti, ki so po svojem bistvu namenjeni zlasti:

- da z neposrednim učinkovanjem preprečijo ali zmanjšajo napad ali nevarnost,
- za lov,
- za športno streljanje.

Vsak državljan lahko pod določenimi pogoji, ki so napisani v različnih zakonskih predpisih, kupi in ima v posesti strelno orožje. Represivnim organom to pravico in nošenje dovoljujejo različni zakoni – za vsak represivni organ svoj področni zakon. Določba, ki dovoljuje pripadnikom SV posest in nošenje orožja, je napisana v 50. členu Zakona o obrambi. Pripadnik vojske lahko ima v posesti in nosi orožje le med opravljanjem službe in obvezno mora imeti službeno izkaznico ali vojaško knjižico. Policija ima napisano določbo v Zakonu o policiji. V 32. členu omenjenega zakona je napisano, da imajo policisti pravico in dolžnost imeti in nositi orožje ter strelivo v skladu s predpisom, ki ga izda minister.

V zakonih pa ni samo napisano, da imajo represivni organi pravico do imetja in nošenja strelnega orožja, zakon daje represivnim organom tudi pravico do uporabe le-tega v zakonsko določenih primerih. Uporabiti ga smejo samo in nikakor drugače, kadar ne morejo drugače zavarovati življenja ljudi, odvrniti neposrednega protipravnega napada, s katerim je ogroženo njegovo življenje, odvrniti napada na varovano osebo ali varovani objekt in preprečiti bega osebi. Strelno orožje se pri delu represivnih organov lahko uporablja kot preventivno in represivno. Ker je strelno orožje najhujša vrsta prisilnega sredstva, s katerim se lahko osebi, proti kateri je uporabljeno, povzroči najhujše posledice, v skrajnem primeru tudi smrt, je sam zakonodajalec predpisal stroge pogoje uporabe le-tega. S pravnimi akti je predpisan postopek uporabe strelnega orožja. Moramo se zavedati, da je namen uporabe strelnega orožja odvrniti protipravni napad na osebo ali objekt ali preprečiti beg oseb, nikakor pa ni namen uporabe strelnega orožja odvzem življenja določeni osebi.

5.2 Pogoji za uporabo strelnega orožja pripadnikov Slovenske vojske

Za pripadnike SV se štejejo: pooblaščen osebe vojaške policije (v nadaljevanju VP) in druge vojaške osebe. VP ima podrobneje predpisana pooblastila in pravice v 66. členu Zakona o obrambi. Tako ima VP pod pogoji, ki so predpisani za policijo, pravico in pooblastilo, da opozarja ter ukazuje; ugotavlja identiteto, napoti, vabi, privede, pridrži, omeji gibanje ali odvzame prostost; opravlja varnostne in

protiteroristične preglede, preglede prevoznih sredstev, prtljage ter objektov in njihovih okolišev, ki so posebnega pomena za obrambo; zaseže predmete; uporablja prisilna sredstva; ureja in nadzoruje vojaški promet; zbira obvestila, od oseb zahteva podatke in ugotavlja istovetnost oseb in predmetov. S to določbo je opredeljeno, da smejo uporabiti tudi strelno orožje, in to pod pogoji, ki veljajo za policijo.

V zakonu je točno opredeljeno tudi območje pristojnosti, kjer lahko VP izvaja naštetá pooblastila. Te pravice in pooblastila lahko VP uporablja le v objektih in okoliših, ki so posebnega pomena za obrambo; na območju tabora, če je enota ali zavod izven vojašnice; zoper vojaške osebe. Izjema je ugotavljanje istovetnosti osebe, ki nosi uniformo ali dele uniforme SV. V tem primeru lahko VP, ne glede na to, kje se taka oseba nahaja, izvede postopek ugotavljanja istovetnosti. Prav tako je v zakonu napisano, da lahko VP ukrepa zoper civilno osebo, ki jo zaloti v objektu ali okolišu, ki je posebnega pomena za obrambo, oziroma na območju tabora pri kaznivem dejanju ali nepooblaščenem zadrževanju, da lahko uporabi le najnujnejše ukrepe in prisilna sredstva, da jo zadrži do prihoda policije, oziroma da lahko uspešno odvrne napad na moštvo, osebe ali objekte in premoženje, ki jih varuje.

Poleg VP lahko v SV uporablja strelno orožje tudi vojaška oseba. Drugih pooblastil vojaška oseba nima. Seveda veljajo točno določene situacije, kjer lahko vojaška oseba uporabi strelno orožje. Vojaška oseba lahko uporabi orožje pri opravljanju stražarske, patroljne, požarne ali druge podobne službe, če ne more drugače:

- zavarovati življenja moštva, ki ga varuje,
- odvrniti napada na objekt ali druga sredstva, ki jih varuje,
- odvrniti neposrednega napada, s katerim je ogrožene njeno življenje.

Kadar vojaške osebe službo opravljajo pod neposrednim vodstvom nadrejenega, smejo uporabiti orožje samo po njegovem povelju.

Posebno področje, kjer lahko vojak samostojno uporablja strelno orožje, je opravljanje stražarske službe. Kadar je vojak na straži, lahko uporabi strelno orožje v skladu z zakonom, še posebej pa so postopki uporabe strelnega orožja

napisani v Pravilu službe v slovenski vojski. Tu je opisanih več možnih variant, v katerih bi se vojak – stražar lahko znašel pri opravljanju stražarske službe.

V primeru, da oseba, ki jo stražar ustavlja, ne posluša in se na povelje "Stoj!" ne ustavi, ampak se še naprej približuje, stražar napolni orožje in z močnejšim glasom ukaže: "Stoj, streljal bom!". Če se oseba še naprej približuje, stražar tretjič, z močnejšim glasom ponovi ukaz: "Stoj, streljal bom!". Če se oseba tudi na tretji ukaz ne ustavi, stražar uporabi silo, vključujoč uporabo strelnega orožja, v skladu s pravili delovanja, ki so napisana v Pravilu. Kadar se oseba ustavi na drugi ali tretji ukaz, ravna stražar tako, kot da se je ustavila že na prvi ukaz, le da pri tem orožje zavaruje.

Posebnost je postopek z osebami, ki kažejo očitne znake, da so pod vplivom alkohola, ali duševno motenimi. V tem primeru je dodaten pogoj še ta, da oseba, ki se približuje stražarju, ne pozna razpoznavnih znakov, stražar, ko je osebo še zadnjič pozval z ukazom: "Stoj, streljal bom!", prvič strelja pred osebo v tla in šele, če je neposredno ogrožen on ali objekt, ki ga varuje, strelja drugič v osebo.

Druga posebnost je ta, da ko se oseba, ki jo je stražar ustavljal, začne oddaljevati od stražarja in tudi ne spravlja v neposredno nevarnost njega samega ali objekta, ki ga varuje, da v tem primeru stražar ne strelja na to osebo, o dogodku pa takoj obvesti svojega nadrejenega – poveljnika straže.

5.3 Pogoji za uporabo strelnega orožja pripadnikov Slovenske policije

Zakon o policiji točno določa, kdaj sme policist pri opravljanju nalog uporabiti strelno orožje. Policist lahko uporabi strelno orožje, če ne more drugače:

- zavarovati življenja ljudi,
- preprečiti bega osebi, ki je zalotena pri kaznivem dejanju, za katero je po zakonu mogoče izreči kazen zapora nad 10 let,
- preprečiti bega osebi, ki ji je odvzeta prostost, ali osebi, za katero je izdan nalog za odvzem prostosti, ker je storila kaznivo dejanje iz prejšnje alineje,

če je v nalogu za prijetje, privedbo oziroma spremljanje osebe izrecno določeno, da sme policist uporabiti strelno orožje, če bi taka oseba poskušala pobegniti,

- odvrniti napada na varovano osebo ali varovani objekt,
- odvrniti od sebe neposrednega protipravnega napada, s katerim je ogroženo njegovo življenje.

Zakonodajalec je policistu točno določil, da lahko uporabi strelno orožje le, "če ne more drugače" opraviti policijske naloge ali odvrniti neposrednega protipravnega napada, s katerim je ogroženo življenje druge osebe ali policista. Strelno orožje lahko policist uporabi le v skrajnem primeru, ko z drugimi prisilnimi sredstvi ne more opraviti svojega poslanstva. V zakonu ni eksplicitno zapisano, da policist mora uporabiti strelno orožje, vendar se policist v primeru neposrednega protipravnega napada na osebo ali samega sebe nima pravice odločati, ampak mora posredovati tudi z uporabo strelnega orožja, da zavaruje življenje ljudi – kar je tudi osnovna naloga policije. Tu ne gre za diskrecijsko pravico policista.

Policist mora pred dejansko uporabo strelnega orožja izvesti še predpostopek, ki ga je predpisal zakonodajalec. Pred samo uporabo strelnega orožja mora policist nedvoumno opozoriti osebo, proti kateri namerava uporabiti strelno orožje, o svoji nameri. To stori na način, da če to okoliščine dopuščajo, osebo, proti kateri namerava uporabiti strelno orožje, predhodno opozori s klicem: "Stoj, policija, streljal bom!" in z opozorilnim strelom. Če je le mogoče, naj bi policist streljal v nevitalne dele človekovega telesa, seveda pa to ni nikjer uzakonjeno. To lahko policist izvede le v primeru, ko mu to omogočajo dane okoliščine.

Človekovo življenje je največja vrednota in naloga policista je, da zavaruje človeško življenje. Tu pa pride do nasprotja, saj se velikokrat zgodi, da ko zavaruje eno človeško življenje, lahko osebi, ki ogroža življenje druge, odvzame življenje. V 97. členu Pravilnika o policijskih pooblastilih je določeno, da sme policist uporabiti strelno orožje, če je ogroženo življenje ene ali več oseb, da prepreči ali odvrne začetni protipravni napad napadalca. Preventivno lahko policist uporabi strelno orožje le takrat, ko je treba zavarovati življenje osebe, ki ga je ogrozila druga

oseba. Kaj pa če je življenje osebe ogroženo s strani naravne sile ali živali? V tem primeru ne gre za uporabo strelnega orožja po omenjenem pravilniku.

Pravilnik določa štiri bistvene pogoje, v katerih lahko policist uporabi strelno orožje:

- če je življenje ene ali več oseb v neposredni nevarnosti,
 - če je nevarnost povzročil napadalec (ali napadalci) s protipravnim napadom,
 - če je napadalec s protipravnim napadom začel in napad še traja,
 - če z drugimi prisilnimi sredstvi ni več mogoče zavarovati življenja ljudi.
- (Žaberl, 2006)

V 52. členu Zakona o policiji je zapisano, da sme policist uporabiti strelno orožje, če ne more drugače odvrniti napada na varovano osebo ali varovani objekt. Ta definicija ima naslednje segmente:

- policist lahko uporabi strelno orožje za odvrnitev napada,
- napad napadalca je usmerjen proti varovani osebi ali varovanemu objektu,
- uporaba strelnega orožja mora biti nujno potrebna.

Varovana oseba ali varovani objekt je posebej specificiran. To je oseba ali objekt, ki ju policist varuje. Takšna oseba ali objekt mora imeti poseben status. Uredba o varovanju določenih oseb, objektov in okolišev objektov opredeljuje, kdo so varovane osebe in kateri objekti so to. Tu pa se nam postavi vprašanje, v čem se razlikuje varovanje življenja varovane osebe in varovanje življenja "navadne" osebe. Če izhajamo iz ustavnega načela enakosti, ne bi smelo biti razlike med varovanimi osebami in "navadnimi" osebami. Glede na to stavno načelo, bi morali biti pogoji uporabe strelnega orožja enaki v obeh primerih.

V Pravilniku o policijskih pooblastilih je v 99. členu podrobneje razloženo, kdaj gre za napad na varovano osebo in kdaj gre za napad na varovani objekt. Za napad na varovano osebo se šteje vsak neposreden napad s strelnim orožjem, nevarnim orodjem ali drugimi sredstvi, s katerimi je ogroženo življenje te osebe, ali pa napad več napadalcev oziroma enega napadalca, ki je močnejši ali uporablja posebne spretnosti.

V naslednjem odstavku 99. člena Pravilnika o policijskih pooblastilih pa je točno napisano, kdaj gre za napad na varovani objekt. To je vsako dejanje, s katerim storilec namerava huje poškodovati ali uničiti objekt, njegov posamezni del ali naprave v objektu, če je s tem ogroženo življenje ene ali več oseb. Nikjer pa ni natančneje zapisano, kakšno je to hujše poškodovanje. Policist se mora sam odločiti, kdaj bo in v katerih primerih bo uporabil strelno orožje.

Če malo bolje razmislimo, lahko policist naleti na dvomljive situacije:

- Ali lahko napadalec z uporabo strelnega orožja malega kalibra huje poškoduje varovano zgradbo?
- Ali se razbita stekla na varovanem objektu smatrajo kot hujša poškodba?
- Če ni nikogar v zgradbi, ki jo varuje, ali sploh sme uporabiti strelno orožje, da bi zavaroval varovani objekt?

To so samo nekatera od vprašanj, ki se lahko policistu porajajo v trenutku, ko je napaden varovani objekt. Policist mora odreagirati takoj in nima časa razmišljati, kaj sme in kaj ne sme, zato bo moral zakonodajalec v prihodnje te dileme razrešiti. Seveda pa je uporaba strelnega orožja tudi v tem primeru pogojena s tem, da lahko policist uporabi orožje samo, če ne more drugače odvrniti protipravnega neposrednega napada z milejšimi sredstvi.

Policist lahko uporabi strelno orožje tudi v primeru, da odvrne neposredni protipravni napad, s katerim je ogroženo njegovo življenje, kar je napisano v 52. členu Zakona o policiji. Definicija neposrednega napada, s katerim je ogroženo policistovo življenje, je napad s strelnim in drugim orožjem, nevarnim orodjem ali drugimi predmeti, s katerimi je lahko ogroženo njegovo življenje, ali napad dveh ali več napadalcev, napad na kraju in v času, ko policist ne more pričakovati pomoči, ter napad fizično močnejšega ali osebe, ki pri napadu uporablja posebne spretnosti. V vseh teh primerih uporabe strelnega orožja gre za policijski silobran, s katerim policist zavaruje svoje življenje.

Stresni odziv pripadnikov Slovenske vojske in policije na uporabo strelnega orožja

Na koncu ne smemo pozabiti omeniti še uporabe strelnega orožja v primeru, ko je oseba na begu. V tem primeru lahko policist uporabi strelno orožje le, če oseba, zoper katero policist sme uporabiti strelno orožje, ne beži proti skupini ljudi ali se v njej nahaja ali če bi ta oseba neposredno ogrožala življenja ljudi. V primeru, da ta oseba beži proti državni meji, lahko policist uporabi strelno orožje le v primeru, da naboj ne bo preletel državne meje.

6 PSIHOSOCIALNA POMOČ PO UPORABI STRELNEGA OROŽJA

S psihosocialno pomočjo se poskuša zmanjšati vpliv kritičnih situacij in drugih stresorjev na vojake in policiste, pospešiti proces okrevanja ter okrepiti strategije obvladovanja stresa. Zato je smiselno zaposlene v vojski in policiji napotiti na usposabljanja s tega področja, izvajati program obravnave stresa zaradi kritičnih dogodkov, ponuditi možnost psihološkega svetovanja in psihoterapije. Psihoterapija je učinkovita uporaba psiholoških metod za premagovanje različnih težav in boljše spoznavanje samega sebe.

Področji, na katerih bi se lahko s pomočjo psihologov naredilo velik korak naprej, sta prav gotovo prva psihološka pomoč zaposlenim v kriznih in drugih dogodkih, ki je izrednega pomena za preprečevanje oziroma zmanjševanje posledic poznejših stresnih odzivov, in uvedba zaupnikov, na katere bi se le-ti lahko obrnili. To področje je drugje v razvitih državah Evrope dokaj dobro urejeno in prav gotovo bi se lahko na podlagi njihovih izkušenj, ne glede na različna kulturna okolja in tradicijo, marsikaj naučili tudi pri nas.

6.1 Psihosocialna pomoč v Slovenski vojski

V SV se na vseh ravneh organiziranja uporablja psihološka pomoč tako za vse pripadnike SV kot tudi za njihove družinske člane. Psihološka dejavnost spada med tiste strokovne dejavnosti, ki prispevajo k optimalnemu duševnemu, socialnemu in zdravstvenemu stanju pripadnikov in pripadnic SV, s čimer se ohranja njihova delovna sposobnost. Psihološka dejavnost uporablja spoznanja psihološke znanosti in sredstva psihološke stroke ter deluje skladno s kodeksom psihološke etike. Psihološko dejavnost v SV opravljajo osebe, ki imajo ustrezno

strokovno psihološko izobrazbo in so opravile z zakonom predpisano izpopolnjevanje in usposabljanje za izvajanje določene dejavnosti.

Poslanstvo psihološke dejavnosti v SV je psihološka podpora pri zagotavljanju zmogljivosti in pripravljenosti sil za uresničevanje poslanstva SV. Segment funkcijskega področja psihološke dejavnosti je psihološka oskrba, ki kot del celostne skrbi za pripadnike obsega strokovno psihološko pomoč in udeležbo v programih obvladovanja psihičnih obremenitev. Ukvarja se z vedenjem, doživljanjem in osebnostjo posameznega pripadnika, ki je temelj vojaške organizacije in vojaškega delovanja in s tem prispeva k vzdrževanju psihološke integritete in avtonomije posameznika, njegovemu razvoju in osebnostni rasti ter vzdrževanju in rasti odnosov vzajemnosti in sodelovanja v enotah.

Psihološka dejavnost v SV se izvaja z naslednjimi procesi:

- zagotavljanje psihološke podpore poveljujočim za učinkovito ravnanje s kadri,
- nudenje podpore pri zagotavljanju duševnega zdravja,
- izvajanju psihološke oskrbe pripadnikom SV in po potrebi tudi njihovim družinskim članom v okviru celostne skrbi za pripadnike,
- izobraževanja in usposabljanja pripadnikov SV s področja psihologije.

Psihologi, ki izvajajo psihološko pomoč pripadnikom SV, lahko po nudenju pomoči pripadnikom predlagajo še dodatne ukrepe. Ti ukrepi so lahko naslednji:

- napotitev na ponovno oceno sposobnosti za vojaško službo,
- napotitev na specialistično psihološko obravnavo,
- napotitev na klinično psihološko oceno ali klinično psihološko svetovanje ali psihoterapijo,
- predlog za razporeditev na drugo dolžnost,
- predlog za napotitev na dodatno izobraževanje in usposabljanje,
- predlog za napotitev na specialistično psihološko podporo,
- predlog za napotitev na obravnavo k socialnemu delavcu,
- predlog o začasnem odvzemu orožja ali pristojnosti ali pooblastil,
- drugi ukrepi in predlogi.

Oblike psihološke pomoči se lahko izvajajo na prošnjo pripadnikov SV, družinskih članov pripadnikov, psihologov in drugih strokovnih delavcev in tudi na predlog oziroma zahtevo poveljnikov. Svetovalsko in terapevtsko delo se v nujnih primerih izvaja tako, da se takoj obvešča najbližjega psihologa.

6.1.1 Krizna intervencijska skupina

Krizna intervencijska skupina je skupina psihologov, ki nudi strokovno psihološko pomoč pri obvladovanju obremenitev ob pojavih, ki take intervencije zahtevajo. Oblikuje se po potrebi. Sestavljena je iz psihologov z uspešno opravljenim usposabljanjem za izvajanje psiholoških kriznih intervencij. Naloge, organizacija, vodenje in sestava krizne intervencijske skupine so odvisni od samih razlogov, zaradi katerih se je krizna intervencijska skupina oblikovala. Poslanstvo krizne intervencijske skupine je nudenje strokovne psihološke prve pomoči posameznikom in skupinam, ki so bili izpostavljeni kriznim razmeram, ter podpora pri vzpostavljanju psihološkega ravnovesja, avtonomije in samokontrole.

6.2 Psihosocialna pomoč v Slovenski policiji

Kot ugotavljamo, sodi operativno delo policistov in kriminalistov med zelo stresna dela, njihove obremenitve pa so zlasti na psihičnem področju velike. Stresni dejavniki, kot so delo z rizičnimi skupinami, nadziranje ljudi, preobremenjenost z delom, delo preko polnega delovnega časa, pogoste konfliktna in frustracijske situacije, nevarnosti poklica, nezmožnost lastnega vplivanja in odločanja, nespodbudni sistem nagrajevanja in drugi, so tisti dejavniki, ki so vodili k temu, da je tudi v policiji bilo treba strokovno pristopiti k reševanju te problematike.

Policisti so med najbolj izpostavljenimi državnimi uslužbenci. Zaradi nenehnih vseobsegajočih sprememb, naraščajoče varnostne problematike ter krčenja števila zaposlenih imajo vse več dela. Praviloma se od zaposlenih zahteva, da se enako delo opravi tudi z zmanjšanim številom zaposlenih. Zaradi krize, ki traja že nekaj časa in tudi ne vemo, kdaj se bo končala, poskuša Vlada Republike Slovenije z

ukrepi zmanjšati javno porabo. Pri tem se ukinjajo ali zmanjšujejo stroški na tistih področjih, ki niso najbolj nujna in pomembna. Eno od takšnih področij je tudi področje vključevanja policistov v protistresne programe. Policija kljub napovedanim zmanjšanjem stroškov, kar je privedlo tudi do ukinjanja treh policijskih uprav, postopoma uresničuje zastavljen program zagotavljanja psihosocialne zaščite policistov.

Periodični sistemski zdravniški pregledi zaposlenih so bili med prvimi splošnimi ukrepi. Izvajajo se v ambulanti, ki deluje v sklopu Službe za varnost in zdravje pri delu, v Uradu za upravljanje s človeškimi viri. Policisti imajo zagotovljeno psihološko pomoč v strokovni službi za medicino dela, kamor lahko pridejo sami, brez vednosti nadrejenih, psihologa pa lahko obišejo tudi v zunanjih ustanovah. Psihologov se policisti izogibajo tudi zaradi nadaljnjih postopkov ugotavljanja njihovih psihofizičnih sposobnosti za opravljanje uradnih nalog, povezanih z izvajanjem pooblastil. (Huselja, 2010)

Policija je v zadnjih desetih letih izvedla vrsto sistemskih ukrepov, ki so vplivali na bolj strokoven in dosleden pristop k obravnavi tovrstne problematike:

- V letu 2000 je nadaljevala s protistresnim programom za policiste, ki se je v policiji začel izvajati v letu 1998.
- V letu 2003 je bil izdelan dokument "Možnosti psihosocialne pomoči delavcem Policije". Ministrstvo za notranje zadeve (v nadaljevanju MNZ) je predvidelo konkretne ukrepe, vendar med zaposlenimi omenjeni dokument zaradi različnih razlogov ni bil sprejet, tako da ni bilo kvalitativnega premika.
- V letu 2005 je Generalna policijska uprava (v nadaljevanju GPU) pripravila "Usmeritve ob psihičnih težavah delavcev", v katerih so navedli priporočila, kdaj je napotitev strokovnemu delavcu potrebna. V dokumentu so navedli tudi rizične skupine, za katere so veljale usmeritve. To so predvsem zaposleni, ki so imeli težave s prekomernim uživanjem alkoholnih pijač, psihoaktivnih snovi, z zlorabo prepovedanih drog, z duševno zmedenostjo in s samomorilnim vedenjem.

Stresni odziv pripadnikov Slovenske vojske in policije na uporabo strelnega orožja

- V letu 2008 je bil dopolnjen "Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o zagotavljanju pravne pomoči policistom v zvezi z opravljanjem uradnih nalog in posameznikom v zvezi z dano pomočjo policiji". S tem dopolnjenim pravilnikom se je izboljšala pravna varnost policistov.
- V letu 2009 se je zagotovila ustrezna zaščita ogroženih delavcev policije in njihovih bližnjih, s strožjim in bolj doslednim ukrepanjem v primerih, ko so bila storjena kazniva dejanja napada na uradno osebo.
- V letu 2009 sta bili opravljeni raziskava organizacijske klime in zadovoljstva zaposlenih v MNZ in Inšpektoratu Republike Slovenije za notranje zadeve ter raziskava o zadovoljstvu z delom in zaupanju, o ugledu in medsebojnih odnosih v policiji ter o organizacijskem vedenju v policiji. Potrdili sta pomembnost primerne delovnega okolja, medsebojne odnose, preprečevanje nezaželenih oblik vedenja in pojave mobinga.
- V letu 2009 je bila izvedena okrogla miza na temo "Meja med zagotavljanjem strokovnosti policije in mobingom", ki jo je organiziralo združenje policijskih šefov ob podpori GPU.
- V letu 2009 je bil izveden strokovni posvet "Zaščita in pomoč policistom", na katerem so bile predstavljene aktivnosti policije za zagotavljanje zaščite in pomoči ogroženim policistom in policistom, ki potrebujejo pomoč.
- Decembra 2009 je bila uvedena 24-urna psihološka interventna pomoč za policiste.
- V letu 2010 se je začel projekt policijskih zaupnikov, ki temelji na znanem modelu pomoči "PEER SUPPORT", kot jo poznajo v avstrijski policiji.
- V letu 2010 je bil izveden strokovni posvet o psihološki pomoči in zaščiti policistov.
- V letu 2011 je bil izveden posvet "Integriteta policijskega vodje pri socialnem dialogu z zaposlenimi", v pripravi pa je tudi Pravilnik o psihosocialni pomoči v policiji.

Na samo uvedbo sistemskih ukrepov so vplivale tudi številne raziskave, ki so jih naredili na MNZ oziroma Policiji. Raziskave so bile narejene z namenom, da bi ugotovili ustreznosti organizacije, delovne klime, medsebojnih odnosov in drugih

segmentov, ki se nanašajo tako na organizacijsko kot individualno raven. Prav tako so bile na Fakulteti za varnostne vede, v sklopu diplomskih nalog, opravljene raziskave, ki opozarjajo na dejavnike stresa. Ne nazadnje sta v zadnjih dveh letih tudi oba policijska sindikata intenzivneje opozarjala na to problematiko in zahtevala sistemske rešitve.

Z 1. decembrom 2009 je bila za zaposlene v policiji vzpostavljena 24-urna psihološka interventna pomoč. Namen pomoči sta takojšnja psihološka podpora in lajšanje čustvene stiske policistov ob doživljanju travmatskega dogodka ter olajšanje normalnih procesov okrevanja po stresnem dogodku. Torej omilitev škodljivega vpliva stresnega dogodka, zmanjševanje začetne stresne reakcije, razbremenjevanje občutkov krivde, lajšanje normalnih procesov okrevanja po neobičajnem stresnem dogodku, krepitev pozitivnega soočanja s situacijo, seznanitev o kriznem odzivanju, o možnih reakcijah, posvet o obveščanju svojcev v hujših primerih, posvet o ravnanju z žrtvijo.

Na ta način se vsem zaposlenim zagotavlja pomoč ob čustveni stiski zaradi hujših stresnih dogodkov na delovnem mestu, kot so na primer:

- dogodki, v katerih je ogroženo lastno življenje ali življenje sodelavca,
- smrt ali hujša poškodba sodelavca,
- lastna hujša poškodba,
- obravnava prometne nesreče s hudimi telesnimi ali smrtnimi poškodbami oziroma obravnava prometne ali druge nesreče, v kateri so udeležene bližnje osebe zaposlenega ali otroci,
- uporaba prisilnih sredstev, ki ima za posledico lastno hujšo poškodbo, hujšo poškodbo ali smrt druge osebe,
- priča poskusu samomora ali samomoru,
- samomorilna ogroženost (lastna, sodelavca),
- primeri drugih osebnih težav in stisk, ki jih čutijo policisti,
- ogroženost policistov in družinskih članov (npr. zaradi resnih groženj ali napadov),

- primeri, ko policist želi svetovanje glede najprimernejših postopkov oziroma komunikacije z ljudmi, ki imajo psihične težave pri opravljanju nalog policije. (Huselja, 2010)

Psihološko interventno pomoč izvajajo diplomirani univerzitetni psihologi. Sama pomoč se izvaja na lokaciji, ki je najbližja kraju dogodka, in to najkasneje v času treh ur po pozivu. Psihološka pomoč se izvede znotraj 24 ur po dogodku in se lahko nadaljuje tudi kasneje. Poleg individualnega in skupinskega pogovora se lahko nujna pomoč nudi tudi po telefonu. Od začetka projekta je osnovno psihološko pomoč poiskalo že kar nekaj policistov (okoli 130), kar je zelo pomembno, saj se obiska psihologa policisti še vedno izogibajo. Z osnovno psihološko pomočjo se ustvarja okolje, v katerem se policisti počutijo varne. Z njo se krepí pozitivna strategija soočanja s situacijo in zmanjšujejo se začetne stresne situacije zaradi travmatskega dogodka. V zadnjem času se je pojavilo tudi že precej primerov, ko so policisti zaprosili za pomoč psihologa zaradi telesnih poškodb med intervencijami.

Nadgradnja projekta 24-urne psihološke pomoči je projekt policijskih zaupnikov. Ta projekt temelji na znanem modelu "PEER SUPPORT". Policijski zaupniki so usposobljeni policisti, ki poleg psihologov nudijo pomoč svojim kolegom. Za vlogo policijskega zaupnika se je prijavilo veliko število policistk in policistov, komisija pa je izbrala 18 kandidatov, od tega 13 moških in 5 žensk. V izbirnem postopku so veljali strogi kriteriji, predvsem pa so prav vsi morali v svojem okolju in kolektivih uživati ugled ter spoštovanje in imeti veliko operativnih izkušenj. Samo takšni policisti lahko nudijo ustrezno pomoč drugim policistom. Policijski zaupniki bodo tako tvorili mrežo psihosocialne pomoči v državi in bodo prvi, na katere se bodo policisti s svojimi težavami lahko obračali. Glede na odzive zaposlenih so v vodstvu policije prepričani, da je projekt med policisti in njihovimi nadrejenimi zelo dobro sprejet. Psihosocialna pomoč je namenjena vsem delavcem policije. Do strokovnega delavca lahko pot najde vsak sam, torej brez posredovanja nadrejenih. Napotnica za obisk pri strokovnih delavcih ni potrebna. Podatki o zaposlenih psihologih so vsem dostopni na intranetni strani policije.

Omenil bi še razbremenilni pogovor (defusing) in psihološki debriefing. Defusing je krajša oblika psihološkega debriefinga. Vse skupaj se odvija v obliki sestanka vseh prizadetih policistov neposredno po kriznem dogodku, vendar ne kasneje kot 12 ur po dogodku. Tak sestanek običajno traja 20–45 min. Za razbremenilni pogovor je značilna usmerjenost na neposredno doživljanje stresa. Policistom se na razgovoru podajo informacije o normalni stresni reakciji in možni pomoči. Tak razgovor izvaja specialist s področja kriznih intervencij ali dodatno usposobljen policijski zaupnik. Psihološki debriefing se za razliko od defusinga izvaja nekje do šestega dne po dogodku. Traja nekje od ene do treh ur in prav tako poteka v skupini. Vedno ga vodi strokovno usposobljen strokovnjak s področja mentalnega zdravja.

Cilji debriefinga so naslednji:

- priznanje udeležencem, da delajo dobro,
- omogočiti, da je krizni dogodek bolj razumljiv,
- z empatičnim pristopom posredovati podporo,
- identificirati načine, ki vodijo v izboljšanje stanja in večjo čustveno stabilnost,
- seznaniti se z dogodkom in možnimi reakcijami,
- v skupini nuditi priložnost, da se udeleženci učijo drug od drugega, da doživijo, da v svojih občutkih ogroženosti niso osamljeni,
- ponuditi razbremenjevanje občutkov krivde.

Policisti imajo na voljo tudi psihološko svetovanje in psihoterapijo, ki jo prav tako vodi strokovno usposobljen svetovalec. Namen psihološkega svetovanja je izboljšanje psihičnega stanja, doživljanja, samopodobe in vedenja posameznika ter pomoč k pozitivnemu osebostnemu razvoju in izboljšanju kakovosti življenja. Psihoterapija pa posamezniku pomaga pri premagovanju različnih težav, omogoča razumevanje in predelavo travm ali pomembnih dogodkov. S pomočjo psihoterapije posameznik bolje razume samega sebe in tako okrepi osebno avtonomnost in učinkovitost v življenju.

Svetovanje in psihoterapija pomagata pri:

- predelovanju stiske kot posledice doživetja travmatičnega dogodka (nasilje, različne zlorabe, izpostavljenost ogrožajočim situacijam itn.),
- premagovanju čustvenih stisk: občutkov tesnobe, različnih strahov, depresivnosti, panike,
- odpravljanju težav s spanjem,
- predelovanju izgub (žalovanje ob smrti pomembne osebe, ločitev, upokojitev, izguba zaposlitve),
- preseganju splošnega občutek nezadovoljstva, občutja manjvrednosti, občutka praznine, pomanjkanja življenjskega smisla,
- obvladovanju stresa, preprečevanju in odpravljanju izgorelosti pri delu,
- spopadanju z izzivi konkretnih življenjskih situacij (menjava službe, zaključevanje šolanja, rojstvo otroka itn.),
- premagovanju težav v medosebnih odnosih na delovnem mestu ter v partnerskih in družinskih odnosih,
- predelovanju nedokončanih zadev iz preteklosti (problematici odnosi v primarni družini, neuresničeni cilji),
- odpravljanju ali ublažitvi telesnih težav, ki nimajo razvidnega telesnega vzroka,
- drugih težavah, o katerih bi se radi pogovorili s strokovnjakom. (Vovko Bergant, 2009)

7 RAZPRAVA

Psihični zlom vojakov na bojišču je znan že iz prazgodovine. Nekje do konca 19. stoletja se je na znake psihičnega zloma gledalo zelo negativno. Tiste, ki so kazali znake, kot so strah, tesnoba, panika ipd., so po končanih bitkah smatrali kot slabiče, po pravilu so jih kaznovali, nekatere so celo streljali kot primer ostalim. V najboljšem primeru so takšne vojake nečastno odpuščali iz vojske, v njihovih dokumentih pa so bili za vse čase zapisani kot strahopetci ali kot "slabi" moški. Takšen odziv je verjetno nastal iz tradicionalnega prepričanja, da je vojna nekaj pozitivnega. S takšnim videnjem vojne se je poskušala dvigniti morala vojakov, ki bi zato postali bolj pripravljeni na nevarne situacije na bojišču. S takšnim videnjem vojne so se prikriale tudi druge, temne strani vojne, kot so smrt sovojaka ali bližnjega, invalidnost, izguba materialnih dobrin in tudi težkih psihičnih težav.

Poklic policista je malo mlajši kot poklic vojaka, vendar lahko skoraj z gotovostjo trdim, da je nastal iz poklica vojaka. Tako so danes policisti verjetno celo bolj podvrženi stresnim situacijam kot pa vojaki, saj so pri svojem vsakdanjem delu veliko bolj izpostavljeni nevarnim situacijam. Vojaki so v današnjem času izpostavljeni nevarnim situacijam v veliki večini primerov, predvsem ko opravljajo svoje delo na mednarodnih operacijah v tujini.

Veliko k nevarnim situacijam prispeva tudi trenutno stanje v državi, kjer opravljajo svoje naloge policisti in vojaki. Slovenija je trenutno ena najbolj varnih držav v Evropi, verjetno tudi na svetu, kar se kaže tudi v dokaj malem številu vojakov, ki jih je trenutno nekje okoli 7500 (brez vojne sestave). Tudi policistov, ki jih je trenutno nekje okoli 9000, je dokaj malo v primerjavi z drugimi razvitimi evropskimi državami.

Vojaki se današnjem času v Sloveniji urijo in usposablajo predvsem za delo na mednarodnih operacijah v podporo miru. V državah, kjer opravljajo svoje naloge, do sedaj še niso sodelovali v oboroženih spopadih, tako da do sedaj Slovenija ni imela žrtev. Seveda ne smemo pozabiti dogodkov iz leta 1991, ko so na ozemlju Republike Slovenije potekali oboroženi spopadi v času osamosvojitvene vojne. Takrat je bilo kar nekaj žrtev oboroženih spopadov, in sicer tako v vrstah takratne Teritorialne obrambe Republike Slovenije kot takratne milice Republike Slovenije.

Sedaj že upokojeni pripadnik SV, polkovnik Srečko Lisjak, je aktivno sodeloval v kar nekaj spopadih na območju v okolici Nove Gorice. V intervjuju, ki ga je opravil nekaj let kasneje, je dajal, da pri njegovih vojaki ni opazil, da bi smrt, s katero so se on in njegovi vojaki srečali, pustila bistvene posledice na njihovi psihi, je pa res, da ti dogodki iz vojne ostanejo v glavi. Dejal je, da se teh dogodkov ne da kar izbrisati iz glave. Sam je menil, da je bilo srečanje s smrtjo težje za mlade vojake, saj so se starejši že prej srečali s smrtjo (npr. smrt v družini, prometna nesreča) in so jo zato lažje sprejeli. Zelo dobro je tudi, da se vojaki o dogodkih, ki so jih doživeli med spopadi, pogovorijo med sabo. Po njegovem mnenju je napačno, če se vojak zapre vase in ostane sam. O morebitnih težavah, ki so posledice spopada, se je zelo dobro pogovoriti z vojniki, s katerimi si bil v boju, še kdaj kasneje, saj te bodo le-ti najlažje razumeli in ti tudi zaupali, na kakšen način so se oni spoprijeli s svojimi težavami. Zelo težko se je v popolnosti rešiti težav, predvsem strahu, ki bo verjetno vedno prisoten, ne glede na morebitno strokovno pomoč. Ni ga človeka, ki se ne bi bal, da bo v boju ubit, zajet ali pa ranjen. Po njegovem mnenju je težave, ki jih je povzročil stres, najlažje odpraviti tako, da se vojaka, če je to možno, zaposli ali pošlje naprej v boj, saj bo v primeru, če ne bo imel ničesar za početi, v sebi neprestano premleval dogodke, ki jih je doživel v spopadu. Velik vpliv ima tudi uspeh v spopadih, saj le-ta da nove moči vojakom in za vsak naslednji spopad so bolj motivirani. Seveda pa je treba včasih biti tudi pazljiv, da ta motiviranost ne preide v brezglavost, ki lahko privede do nepotrebnih žrtev. (Jazbec, 2009)

Policisti pa so danes tisti, ki v Sloveniji opravljajo nevarna dela, saj se dnevno srečujejo s stresnimi situacijami, kot so: prometne nesreče s smrtnimi žrtvami ali hudo telesno poškodovanimi, obravnavanje samomorov, obravnavanje žrtev strelnega orožja in seveda tudi sami so lahko udeleženci spopada s strelnim orožjem. Slednjega se mi zdi, da je vedno več, saj je trenutno Slovenija v dokaj slabem gospodarskem položaju, ogromno ljudi je ostalo brez zaposlitve ali pa že dalj časa nimajo le-te in tako se ljudje iz obupa lahko zatečejo tudi k izvrševanju kriminalnih dejanj.

Kot sem že velikokrat omenil, lahko policisti pri svojem vsakdanjem izvajanju nalog naletijo na primer, kjer so prisiljeni uporabiti strelno orožje oziroma ga lahko oseba uporabi proti policistu. Na kratko bi opisal primer, ki se je zgodil na območju Policijske uprave Krško. Policisti so bili poklicani kraj dogodka, kjer je občan grozil, da bo z eksplozivnim sredstvom (ročna bomba in vojaški eksploziv, ki ga je opremil z detonatorsko kapico) razstrelil sebe in tudi osebe, ki so bile neposredno v bližini kraja dogajanja. V sam dogodek je občan vpletel tudi policista, ki trenutno ni bil na dolžnosti in si ga je izbral za neke vrste talca. Policist, ki ni bil na dolžnosti, je ves čas trajanja dogodka poskušal prepričati občana, da naj ne aktivira eksplozivnih sredstev. Občan se nikakor ni pomiril in ko se mu je eden od talcev izmuznil, je svoje grožnje še podkrepil. Občan je začel še bolj groziti in celo teči za policisti, ki so bili na kraju dogodka. Policisti so se pognali v beg, občan pa je z ročnima bombama v rokah tekkel za njimi in grozil, da jih bo razstrelil. Policisti so občana večkrat opozorili, da naj ne aktivira ročnih bomb in da bodo v nasprotnem primeru uporabili strelno orožje. Občan ni upošteval zakonitih ukazov policistov, zato je eden od policistov izstrelil opozorilni strel. Ker občan ni upošteval ukazov in opozoril policistov, je eden od policistov izstrelil dva naboja proti desnemu boku občana. Kljub temu se je ta še vedno približeval in kričal, da bo vse razstrelil. Policisti so mu ves čas ukazovali, da naj preneha in se ustavi, ter ga opozarjali: »Stoj, streljal bom!«, vendar občan ni upošteval ukazov. Občan je neposredno ogrozil življenje policistov, zaradi česar je eden od policistov izstrelil najverjetneje še dva naboja. Pred osebo, ki ji je občan grozil, je padel na tla in podrl tudi to osebo. Pri tem se je aktivirala ena od ročnih bomb. Občan je kljub

najverjetneje težkim poškodbam segel proti prsnemu košu, kjer je imel nameščen eksploziv in ga hotel aktivirati. Ker se tako kot že v prejšnji situaciji ni oziral na ukaze in opozorila policistov, sta policista skoraj istočasno streljala v občana, ki je nato podlegel strelnim ranam.

Iz opisanega primera je razvidno, da je šlo za dogajanje, ki je na udeležene policiste delovalo izredno stresno, saj je šlo za dogodek, ki je imel za posledico smrt osebe, zoper katero je bilo uporabljeno strelno orožje. Poleg posledice uporabe strelnega orožja je bilo izredno stresno tudi samo dogajanje, ker je občan večkrat neposredno ogrožal življenja policistov, življenja ostalih udeležencev in tudi svoje življenje. Na koncu pa je ta isti občan povzročil tudi telesne poškodbe policista in občanke. Policistom je bila nudena psihosocialna pomoč neposredno po dogodku, ki jo je nudila psihologinja iz specialne enote policije. Ponovno je bila nudena psihosocialna pomoč policistoma, ki sta uporabila strelno orožje še enkrat, po približno dveh tednih. Udeleženi policisti so imeli tudi nenehno podporo policijske postaje in uprave v obliki nasvetov, strokovne pomoči in tudi pri ugotavljanju zakonitosti in strokovnosti uporabe strelnega orožja. Po zaključenih postopkih so se policistom za zakonito in strokovno ter predvsem za odgovorno in požrtvovalno ravnanje zahvalili generalni direktor policije in tudi vodstvo Policijske uprave Krško. (Ilić, 2009)

Policist, ki je med postopkom uporabil strelno orožje ali pa je oseba, zoper katero je izvajal določen postopek streljala na policista, v veliki večini primerov potrebuje pomoč psihologa. Velikokrat se po terapiji, ki jo je opravil psiholog, takšnega policista smatra za nezanesljivega, neprimerne partnerja in nihče več noče delati z njim. Iz naštetih razlogov se kdaj zgodi, da policisti takšne težave zamolčijo ali jih poskušajo prikriti, kar pa je za samega policista še veliko težje. Še hujša je lahko situacija, ko ga za nesposobnega smatra njegov komandir in ga namesto na terensko delo posadi za pisalno mizo, ki je po možnosti v kakšnih kletnih prostorih, kjer mu naloži nepomembno birokratsko delo. S tem dejanjem ga samo še bolj spravi v težko situacijo, saj bo v pisarni med kupom nepomembnih dokumentov imel ogromno časa, da bo podoživljal kritičen dogodek. Ker se večina primerov, kjer je uporabljeno strelno orožje, obravnava tudi na sodišču, policist še

toliko bolj razmišlja, ali je upravičeno uporabil strelno orožje ali ne. Vse je ponavadi še dodatno pospremljeno z mediji. Največ travm policisti doživijo prav pri uporabi strelnega orožja, zato je policistom, ki so bili udeleženci v takšnih postopki, treba nuditi vso razpoložljivo pomoč, in sicer od psihologa, sodelavcev, komandirja, pa tudi družina mora odigrati eno najpomembnejših vlog. Verjetno ni policista, ki bi se želel znajti v strelnem obračunu, pokolu in drugi nevarni situaciji, vendar je njegova narava dela takšna, da se mora na takšne dogodke odzvati, s tem pa nehote pride v takšne konfliktno situacije. (Repe, 2008)

Če pomoč po dogodku, v katerem je bilo uporabljano strelno orožje, policistu ne pomaga, ga je treba napotiti po dodatno pomoč k ustreznim strokovnim službam. Ta pomoč se je v velikem številu primerov izkazala kot zelo uspešna, kljub temu pa se pri določenih policistih pojavijo sindromi posttravmatskega stresa. Nekateri sicer nimajo težav s stresom, se pa zatečejo k pretiranemu uživanju alkoholnih pijač ali celo začnejo uživati droge. Psiholog, ki je nudil policistu pomoč in je ugotovil, da le-ta potrebuje še dodatno pomoč, mora biti stoddostno prepričan, da policist razume namen in pomembnost napotitve in da je pripravljen sodelovati pri nadaljnjem zdravljenju. Določeni policijski psihologi so se na tem področju že tako izurili, da lahko poleg napotitve pripravijo tudi že načrt nadaljnjega zdravljenja.

Veliko pomoč v teh primerih lahko nudijo tudi osebe, ki jih policist pozna in jim zaupa, ki imajo izkušnje in znanje. V to skupino spadajo najožji sodelavci, pomočniki komandirjev, komandirji in v nekaterih primerih so to tudi duhovniki, ki lahko policistu nudijo veliko mero podpore in razumevanja. Seveda so tu še policijski zaupniki, ki so tudi usposobljeni za nudenje podpore policistom. To so policisti, ki so bili izbrani izmed tistih, ki so imeli hujše travmatske izkušnje pri opravljanju policijskih nalog. Izrednega pomena je tudi hitrost nudenja pomoči. Čas po dogodku naj bo čim krajši, saj se s tem olajšajo posledice njegove travme.

Da bi se zmanjšale nevarne situacije in posledice, ki jih nato prinesejo ti dogodki, je treba veliko narediti predvsem v fazi urjenja oziroma usposabljanja. Prav tako ne smemo zanemariti ene pomembnejših faz, ki se mora izvesti že pred samo zaposlitvijo v Slovenski vojski in policiji, to je faza selekcije, kjer se lahko s

pomočjo psihofizičnih testiranj, individualnih intervjujev in opazovanj na terenu oceni, ali je oseba primerna za opravljanje teh dveh poklicev.

Glavni namen vojaškega urjenja je ustvariti učinkovitost na bojišču. Zelo veliko je posvečenega tudi temu, da se je vojak sposoben spopasti s stresom na bojišču. Večina teorij obvladovanja stresa je lahko uporabnih tudi na samem bojišču, čeprav se določeni psihologi ne strinjajo, da so lahko stresne situacije na bojišču zelo resne, predvsem pa se ne strinjajo, da so lahko popolnoma različne od stresnih situacij v vsakdanjem življenju. Vojak, ki se je zaposlil v vojski, četudi v državi oziroma času, ko na tem območju ne potekajo oboroženi spopadi in je trenutno mir, lahko v določeni situaciji naleti tudi na zahtevo, da bo moral ubiti nasprotnika ali da bo lahko sam ubit. Skozi faze usposabljanja se vsak vojak navadi na določene situacije, nekatere so že skoraj čisto podobne realnim, vendar pa nihče ne more z gotovostjo trditi, kako se bo vojak odzval, ko bo v resnici moral ubijati ali se bo znašel v situaciji, ko bo njegovo življenje viselo na nitki. Odziv vojaka bo v veliki meri odvisen tudi od njegovega nadrejenega. Dober nadrejeni, lahko bi rekli tudi vodja, je tisti, ki bo zgradil močno enoto lojalnih vojakov. Le tisti vojaki, ki cenijo svojega poveljnika, bodo ohranili spoštovanje in poslušnost tudi v nevarnih časih. Dober poveljnik bo svoje vojake dobro poznal že pred bojem, jih psihofizično utrdil in s tem pripravil za prihajajoče napore. Pomemben del voditeljstva je tudi kontrola: enota je lahko močno kohezivna in lojalna poveljniku, vendar bo pod neprofesionalnim poveljnikom zašla v skrajnosti. Ravno nasprotno je takrat, kadar je poveljnik slab ali šibek vodja. V takšnih primerih se bodo v takšni enoti povečali znaki stresa, psihične motnje, panika, dezerterstvo in kriminalna dejanja. Daleč najmanj primerov bojnega stresa imajo specialne enote, saj so le-te podvržene največjim naporom v času usposabljanja, tako fizičnim kot psihičnim. Ko si vojaki začnejo med seboj pomagati brez ukrepanja poveljnika, postane enota kohezivna. Za povečanje kohezije v enoti pa mora poveljnik med vojaki utrditi zaupanje do:

- sovojakov,
- sposobnosti in poštenosti poveljnika,
- ognjene moči enote,

- zaupanja svoji opremi,
- lastnih zmožnosti delovanja pod obremenitvijo in podpore družbe ter družine. (Jazbec, 2009)

Za vse omenjeno v prejšnjem odstavku lahko skoraj z gotovostjo trdimo, da velja tudi za policiste. Policiste je treba skozi urjenje pripraviti na praktično vse situacije, ki jih lahko srečajo pri svojem delu. Temu delu urjenja je treba posvetiti celo več pozornosti kot pri vojaku, saj obstaja velika verjetnost, da se bo policist s katero od situacij srečal že prvi dan svojega dela. Po končanem urjenju, ko policist dejansko začne delati na terenu, je vloga poveljnika oziroma vodje zaupana njegovemu partnerju oziroma vodji skupine, patrulje ipd. Od njega se bo največ naučil in prav tako se bo v nevarni situaciji lahko odzval tako, kot njegov partner. Partner je torej oseba, ki mora ustvariti kohezijo v timu. Ustvari jo lahko na podoben način kot pri vojaku, le da mora biti tu ta povezanost še večja, saj v nevarnih situacija ni zraven še drugih oseb, kot je to v veliki večini pri vojakih. Vodja skupine oziroma patrulje mora ustvariti zaupanje v:

- skupini oziroma patrulji,
- oborožitev in opremo,
- lastno sposobnost kot sposobnost svojega partnerja (delovanje pod obremenitvijo),
- podporo družbe in družine.

Da bi poskušali zagotoviti čim večjo kohezivnost tako med vojaki kot policisti, je treba v obeh primerih nameniti zelo veliko pozornosti vključevanju novih vojakov – policistov v delo, saj so v obeh primerih "veterani" zelo previdni pri sprejemanju novih vojakov - policistov medse. Starejši in izkušenejši gledajo na novince zviška in jih v veliki večini primerov težko spuščajo v svojo sredino. Prav tako tem novim vojakom – policistom zelo težko priznajo enakovreden status. Odgovornost, da se novinci vklopijo v kolektiv, je na njihovih nadrejenih. Najhitreje bodo to dosegli skozi skupna urjenja in usposabljanja, skupinske športe in dela v mešanih skupinah ("stari – mladi"). Sama urjenja naj bodo težka, da se jim ne bodo zdela lahka in dolgočasna, treba pa je paziti, da jih ne bodo preveč izčrpala. Nadrejeni morajo urjenja voditi tako, da bodo vsi člani tima, še posebej pa novinci, zmožni

čim več nalog opravljati samostojno. Treba jih je usposobiti na tak način, da bo vsak član tima prevzel svoj delež odgovornosti. Trda in realistična urjenja bodo pokazala tiste novince, ki ne bodo zmogli naporov, tako fizičnih kot psihičnih, ali pa se ne bodo znali vključiti v tim. Dogodki, ki jih bodo doživeli tekom urjenja in usposabljanja, bodo pri njih povzročil šok, zato jih je treba na takšne dogodke pripraviti še pred pravimi preizkušnjami. Izredno veliko vlogo imajo pri vsem tudi mentorji novincev, kajti če so le-ti le na papirju in jih ne bodo vodili in spodbujali pri njihovem delu, bodo novinci ostali prepuščeni sami sebi in jih ostali ne bodo sprejeli kot sebi enake.

8 SKLEP

Že v uvodu sem zapisal, da se oba poklica, tako poklic vojaka kot policista, uvrščata med najbolj stresna. Oboji vsak dan doživljajo stresne situacije, še posebej bi izpostavil tiste situacije in trenutke, na katere niso pripravljeni in se do sedaj v svojem poklicnem obdobju z njimi niso srečali. Najbolj stresna situacija je vsekakor uporaba strelnega orožja.

Pri sami uporabi strelnega orožja je dejansko zelo velika razlika med uporabo le-tega pri vojaki in policistih, medtem ko so si travme, ki jih oboji doživljajo po dogodkih, podobne. O travmah ne bom več pisal, saj sem jih že opisal v diplomskem delu. Bom pa nekaj napisal o mojih dognanjih o psihološki pomoči po tovrstnih dogodkih, in to tako v SV kot policiji, in tudi o mojih ugotovitvah, kako poskušati čim bolj pripraviti vojake in policiste na takšne dogodke.

Med proučevanjem literature in virov, ki sem jih uporabil pri pisanju diplomskega dela, sem prišel do ugotovitve, da je vsekakor največji stres tako pri vojaki kot policistih uporaba strelnega orožja. Ne smem pa pozabiti, da so policisti praktično vsak dan postavljeni v situacijo, ko bi lahko uporabili strelno orožje in ga dejansko tudi uporabljajo. Veliko je primerov, ko so bili napadeni s strelnim orožjem in praktično niso imeli najmanjše možnosti, da bi se izognili posledicam, ki so jih nato še dolgo čutili na lastni koži. Za odpravo teh posledic, ki pa jih je skoraj nemogoče odpraviti v popolnosti, je policija kot organizacija zelo dobro pripravljena, kljub temu pa je moje osebno mnenje, da je v policiji premalo psihologov. Očitno pa obstoječi psihologi svoje delo opravljajo toliko bolje in predvsem niso "zaspali". S tem mislim predvsem na projekt 24-urne interventne psihološke pomoči policistom, ki se že kar nekaj časa izvaja, projekt policijskih zaupnikov, ki me je zelo navdušil, v letošnjem letu pa naj bi izdelali tudi pravilnik o nujenju psihološke pomoči policistom. Vsi ti projekti se ob podpori vodstva policije tudi nenehno nadgrajujejo.

Namen pomoči je takojšna psihološka podpora in lajšanje čustvene stiske policistom ob doživljanju travmatskega dogodka. Sam odziv policistov, ki so med svojim opravljanjem dela uporabili strelno orožje, je od primera do primera različen. Njihove reakcije so zelo različne, od takšnih primerov, da nikoli več niso bili sposobni opravljati nalog policista, pa do takšnih, ki so že naslednji dan bili pripravljeni za delo na terenu. Veliko je odvisno od prve pomoči, ki mora biti čim hitrejša, in jo policistu nudi za to usposobljena oseba, največkrat psiholog. Zelo veliko je odvisno tudi od policista samega, saj so eni bolj podvrženi negativnim reakcijam na stresne situacije kot drugi. Nazadnje pa je moje osebno mišljenje, in to je v veliki večini pokazala tudi praksa, da čim bolj je policist v enoti, v kateri dela, podvržen usposabljanju in urjenju, ki je zelo blizu realni situaciji, tem lažje se bo policist soočil z morebitnimi posledicami dogodka.

Kar se tiče vojakov je situacija malo bolj drugačna, saj v Sloveniji, razen osamosvojitvene vojne, še ni bilo direktne uporabe strelnega orožja. V spopadih med osamosvojitveno vojno je bila na višku tudi morala in z vsako novo nalogo, ki so jo uspešno opravili, se je manjšala možnost stresa, ki pa je kljub temu pustil določene posledice, in sicer predvsem na vojakih, ki so bili ranjeni, in pa družinskih članih, ki so izgubili svoje najbližje. Vojaki se usposabljujejo v miru predvsem za izvajanje nalog na misijah v tujini. Tam so že bili udeleženi pri neke vrste uporabi strelnega orožja s strani afganistanskih upornikov. V tem primeru velja ugotovitev, da bolj kot so vojaki podvrženi realnim situacijam in bolj kot je enota kohezivna, lažje obvladujejo posledice travmatičnih dogodkov. Vse to se lahko doseže z čim bolj realnim in težkim urjenjem v fazi usposabljanja in urjenja. Pred odhodom na misijo v tujino tudi psihologi izvedejo svoj del priprav, ki doprinese k lažjemu prenašanju nevarnih situacij, ki bi jih lahko vojaki doživeli. Psihologi jih na teh usposabljanjih seznanijo tudi s tem, na koga se naj obrnejo v primeru takšnih težav. Le-ti so tudi v veliki večini prisotni na vseh misijah, na katerih sodelujejo slovenski vojaki v tujini. V Sloveniji je dodatno zagotovljena pomoč še prek celostne skrbi za pripadnike, kjer imajo vsi pripadniki SV in tudi njihovi člani na voljo 24-urno brezplačno psihološko pomoč. Nikakor pa ne smemo

zanemariti pomoči s strani Vojaškega vikariata, ki še dodatno nudi pomoč slovenskim vojakom, in to tako doma kot tudi v tujini.

Med proučevanjem gradiva in zbiranjem podatkov za diplomsko delo sem si ustvaril svoje mnenje o pripravljenosti strokovnih služb v SV in policiji, ki nudijo psihosocialno pomoč ob stresnih dogodkih. Sam sem prišel do laičnega zaključka, da so v obeh organih dobro pripravljeni za nudenje tovrstne pomoči, vendar bi kljub temu omenil, da ima policija, verjetno zaradi skoraj vsakodnevnih stresnih dogodkov, ki jih doživljajo policisti na terenu, več izkušenj na tovrstnem področju.

Menim, da nihče ne more z zanesljivostjo napovedati, naj bo to vojak, policist ali kdor koli drug, kako se bo odzval v primeru, če bo sam uporabil strelno orožje, če bo osebi odvzel življenje, jo težko ranil ali pa če bo sam težko ranjen oziroma napaden s strelnim orožjem.

9 VIRI IN LITERATURA

1. KNJIGE

Arambašič, L. (2000). *Psihološke krizne intervencije: Psihološka prva pomoč nakon kriznih dogadjaja*. Zagreb.

Batušić, Z. (2000). *Vojna psihologija*. Zagreb: Ministarstvo odbrane Republike Hrvatske.

Diagnotic and Statistical Manual of Mental Disorders. Fourth edition (2000). Washington: American Psychiatric Association.

Jazbec, G. (2009). *Bojni stres*. Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje, Maribor.

Musek, J. in Pečjak, V. (1995). *Psihologija*. Ljubljana: Educy.

U. S. Marine Corps (2000). *Combat Stress*. FM 90 – 44/6-22.5.

Šafar, F. in Snoj, J. (1973). *Mala splošna enciklopedija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

2. ZAKONI, PREDPISI

Pravila službe v Slovenski vojski. Uradni list RS, št. 84/2009.

Pravilnik o policijskih pooblastilih. Uradni list RS, št. 40/2006.

Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o policijskih pooblastilih. Uradni list RS, št. 56/2008.

Zakon o obrambi. Uradni list RS, št. 103/2004 UPB1.

Zakon o policiji. Uradni list RS, št. 66/2009 UPB7.

3. ČLANKI V REVIJAH

Huselja, A. (2010). *Stres, spremljevalec policijskega dela*. Revija: Obramba, Ljubljana.

Pagon, M., Umek, P. in Maver, D. (1994). *Vloga in pomen psihologije in psihologov v policijskih organizacijah – 2 del*. Revija: Policija, Ljubljana.

4. PRISPEVKI V ZBORNIKU

Ilić, V. (2009). *Psihosocialna pomoč – primera iz prakse*. Zbornik: Zaščita in pomoč policistom – Ministrstvo za notranje zadeve. Tacen, Ljubljana.

Ritmanič, V. (2009). *Psihosocialna pomoč v dosedanji praksi v policiji*. Zbornik: Zaščita in pomoč policistom – Ministrstvo za notranje zadeve. Tacen, Ljubljana.

Selič, P. (1994). *Stres pri policijskem delu*. Zbornik. Ljubljana: Višja šola za notranje zadeve.

Umek, P. (1991). *Stres v policiji*. Zbornik strokovno znanstvenih razprav. Ljubljana: Višja šola za notranje zadeve.

Vovko Bergant, E. (2009). *Možnosti psihosocialne pomoči policistom*. Zbornik: Zaščita in pomoč policistom – Ministrstvo za notranje zadeve. Tacen, Ljubljana.

5. DRUGO

Anzeljc, M. (2010). *Psihosocialna pomoč ob kriznih intervencijah*. Diplomsko delo, Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.

Ferjančič, K. (2007). *Stres pri vojakih*. Diplomsko delo, Ljubljana: Fakulteta za družboslovne vede.

Germ, I., Skalar, T. in Turk, S. (2004). *Obvladovanje stresa: seminarsko gradivo*. Ljubljana: Policijska akademija GPU

Hercog, R. (2006). *Stres na delovnem mestu v vojaški organizaciji*. Diplomsko delo, Maribor: Fakulteta za organizacijske vede.

Ivandić, D. (2005). *Posttravmatska stresna motnja in vojaki*. Diplomsko delo, Ljubljana: Fakulteta za družboslovne vede.

Kešpert, R. (2003). *Stresnost dela v specialni enoti*. Diplomsko delo, Maribor: Fakulteta za policijsko-varnostne vede.

Musek, J. (1994). *Posttravmatska stresna motnja*. Priročnik: Psihološki vidiki nesreč, Ljubljana: Urad RS za varnost in zdravje pri delu.

Repe, B. (2008). *Potrebe policistov po psihosocialni pomoči zaradi stresa na delovnem mestu*. Diplomsko delo, Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.

Šuštar, M. (2004). *Posttravmatska stresna motnja v mirovni operacijah in vloga socialnega dela pri njenem reševanju*. Diplomsko delo, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Tržan, M. (2002). *Stres na delovnem mestu*. Ljubljana: Urad RS za varnost in zdravje pri delu.

Turk, S. (2008). *Organizacijski stres kot osebni stres*. Bilten Slovenske vojske. Ljubljana: Generalštab Slovenske vojske.

Umek, P. (2008). *Psihologija v varstvoslovju*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.

Višnikar, H. in Meško, G. (2001). *Ocena protistresnega programa za policiste*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.

Zajec, K. (2008). *Psihološki vidiki streljanja*. Diplomsko delo, Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.

Žaberl, M. (2006). *Temelji policijskih pooblastil*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.

IZJAVA

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti avtorsko delo.

Uporabljeni viri in literatura so ustrezno navedeni. Besedila niso prepisana brez navedbe avtorjev.

Robert Petrović